

VITA SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

EX EJUS POTISSIMUM SCRIPTIS COLLECTA, ET SECUNDUM CHRONOLOGIÆ
ORDINEM DIGESTA.

1. Tanta rerum gestarum magnitudine, doctrinæ ac librorum editorum celebritate, sanctitatis denique et virtutum episcopalium laude claruit sanctus Ambrosius, ut instar cujusdam esset miraculi, si defuissent eruditi homines, a quibus ejus historia litterarum monumentis committeretur. Exstiterunt itaque non pauci tum Græci tum Latini, qui hanc ipsam spartam ornandam susceperunt, in quibus ordinem ducit Paulinus, sancti antistitis notarius atque diaconus, cujus fidem ac diligentiam in dubium revocare nequaquam licet. Verumtamen illud in eo desideratur, quod vix ullam in rebus enarrandis chronologiæ habuit rationem, et nullum scriptorum doctoris nostri catalogum curavit contexere, quod non omisit in Augustini Vita Possidius. Vitium illud reparare eruditissimus cardinalis Baronius constituerat, cum eam Ambrosii Vitam elucubravisset, quæ in Romana Ambrosianorum Operum editione illis præmissa, postmodum cum iisdem toties recusa fuit. At vero hic tanti viri labor usque adeo non tulit omnium approbationem, ut proprio auctori non satisfacere; quippe qui post annos aliquot, cum in ingenti suo Annalium ecclesiasticorum opere desudaret, pronuntiaverit de eadem Vita (*ad ann. 397*): *Quam ad scripta de eodem (Ambrosio scilicet) in Annalibus, cum diversum in ea invenies (quod posteriores cogitationes meliores esse soleant) conformandam intelliges.* Quocirca, præterquam quod eadem Vita longiuscula est, illam prælo subicere sine correctionibus mutationibusque neutiquam possemus, quod nolimus in opere alieno nobis licere.

2. Hermannus Sorbonicus doctor post Baronium novam Ambrosii Vitam evulgavit, quam quidem tanta dignatione omnes exceperunt, quantam merebatur auctoris diligentia et eruditio. Verum etiamsi vernaculo idiomate, quo edita est, scripta non fuisset; cum res Ambrosiano ævo et in imperio et in Ecclesia gestas complectatur, amplior sane est illius moles, quam ut ipsam istorum voluminum modus caperet.

3. Itaque optimum nobis illud visum est, ut Vitis duabus, quarum alteram edidit Paulinus, alteram Græcus auctor consarcinavit, præmissis, tertiam insuper adjungeremus, quæ ad chronologicam rationem accuratior, defectum suppleret illarum utriusque. Ipsam, quoad ejus fieri poterit

A ex Ambrosii libris haurire conabimur, cujus partes singulas ad eam concinnitatem ac proportionem pro nostra virili cogere satagemus; ut illius beneficio lector non modo factorum scriptorumve Ambrosianorum ordinem capere nullo negotio valeat, verum etiam ad studium eorumdem operum lectioni cum fructu impendendum evadat paratior.

4. (AN. 340.) Extra controversiam est natum in Galliis esse nostrum Ambrosium; ejus parentem, Ambrosium etiam nomine, in iisdem provinciis præfecti dignitatem obtinuisse; ipsumque antequam ederetur sanctus Ambrosius, duobus jam liberis, Marcellina scilicet ac Satyro, fuisse auctum, atque adeo sanctum hunc nostrum ordine nascendi tertium exstitisse (*De excessu Satyri*, lib. 1, n. 54). At non tanta est de tempore et loco in quo primum lucem adspexit, scriptorum consensus. Nam quod ad tempus, qui Ambrosio LXIV vitæ annos tribuunt, annum 333 ei natalem esse affirmant: qui autem autumant ipsum non ultra annum LVII vitam produxisse, ortum ejusdem non contigisse nisi anno 340, plane contendunt. Utrique harum opinionum illud commune est, quod anno 397, vel 398, volunt e vivis excessisse sanctum antistitem: totius autem difficultatis cardo circa numerum annorum quos ille vixit, in hoc vertitur, quod cum vir sanctus epistola LIX, quæ ad Severum destinata est, annum agere se LIII testificetur. illic etiam hæc verba scribat (epist. 59, num. 3):
C *Nos autem, inquit, objecti barbaricis motibus, et bellorum procellis, in medio versamur omnium molestiarum.* Enimvero qui locum illum cum Baronio de bello adversus Maximum tyrannum gesto interpretantur, Ambrosium inde colligunt pervenisse ad annum vitæ LIV, eo quod anno 397 idem hoc bellum trepidatione ac terrore compleverit omnem Italiam, sanctus vero præsul non ante annum 397 fato functus sit. Qui autem citata verba de bello Eugeniano, quo anno 393 vel 394 patratum est intelligenda esse defendunt, iidem Ambrosium annos natum LVII mortem obiisse nullo modo ambigunt. Fatemur quidem in hac secunda opinione majorem quamdam veritatis speciem elucere: sed in hac questione magnum inesse operæ pretium non arbitramur. Etenim hos septem annos, de

quibus hic controvertitur, ad vitam ab Ambrosio ante baptismum et in sæcularium rerum commercio exactam pertinere in confesso est: de annis vero quos vixit episcopus, et ad quos præcipua quæque ipsius facta referuntur, auctores ferme inter se consentiunt.

5. Quod porro ad locum qui eundem nascentem exceperit, satis cognoscitur ex verbis Paulini eam urbem fuisse, in qua sedem habere consueverat Galliarum præfectus (Basil. *Epist. ad Ambr*; Paulin. in *Vita Ambr.*, etc.). Verum illa ipsa urbs quænam censenda sit, haud parva lis est; alii enim Arelati, alii Treviris aut etiam Lugduno hunc honorem deferunt, singuli videlicet harum urbium nobilitati ac prærogativis antiquis nixi: sed revera nullum argumentum quo cæteris in hoc anteponenda liquido demonstratur, in medium promentes. Non desunt præterea qui Romam ipsam vocitent Ambrosii patriam: sed patria nihil aliud apud eos his locis sonat, quam familiæ atque originis solum natale, nec non solitum parentum sancti viri, et ipsius etiam non modico tempore domicilium.

6. In illa igitur harum urbium, ubi præfecti Galliarum prætorium erat, in lucem editus est noster Ambrosius: ubi et Paulinus (in *Vita Ambros.*, n. 3) prodigium illud memorat contigisse, quo apiculæ in os infantuli alternatim intrantes atque exeuntes, summam illius in dicendo, et in hominibus ad Christi obsequium alliciendis, suavitatem visæ sunt portendere.

7. (An. 353.) Patre mortuo, Ambrosius cum matre Romam reversus est, qua in urbe Marcellinam, quæ virginitatem, ut Paulinus testatur (num. 4), jam fuerat professa, cum alia item sacra virgine habitantem reperit. Cum autem ex ipsomet Ambrosio cognoscere sit eandem Marcellinam Liberii pontificis manibus natali die Christi Domini flammeo virginali fuisse consecratam (lib. III *De virg.* cap. 1, num. 4): aliunde vero non dubitetur quin ille pontifex XI Kal. Junias anni tantum 352, successus fuerit in decessoris sui Julii sedem, hinc fit compertum Marcellinæ consecrationem non nisi VIII Kal. Januarias anni, ut minimum, 353, aut potius 354, fieri potuisse. Porro cum ad tempus Ambrosiano in urbem reditu posterius referatur a Paulino sæpius hic citando, quod idem Ambrosius manus suas tanquam futuri episcopi exosculandas puellæ porrigeret memoratæ, ex lusu illo sane puerili satis colligitur Pauliniana verba, cum adolevisset, potiori jure de sancti nostri anno XII vel XIII intelligi, quam de XIX aut XX. Unde illud non leviter potest confirmare, quod Ambrosii ortum anno 340 assignavimus.

8. Educatus in contubernio harum virginum noster Ambrosius, inde tanto erga virginitatem atque cælibatum amore affectus est, ut illud vitæ genus non modo ipse semper coluerit quam studiosissime, verum etiam totis viribus longe lateque

A propagaverit, quemadmodum edita ab eo scripta, virgines ejus manibus solemniter ritu Christo consecratæ, monasteria demum variis in locis ab ipso instituta palam faciunt. Inter virgines autem quæ a sancto præsule ad professionis suæ perfectionem informatæ sunt, nullam insignioribus virtutum omnium fulsisse documentis, quam Marcellinam, ipsius effigies a pio fratre stylo expressa clare demonstrat (lib. III *De virg.* cap. 4, num. 15 et seq.). Romæ quidem commorabatur eadem virgo, sed fratri semper intimo quodam animorum nexu conjuncta fuit; ita ut ejus, si quando ipsum in Urbem traheret necessitas, conspectu frui minime contenta subinde Mediolanum itaret ad eum invisendum: quoties autem ab invicem locorum distantia separabantur, crebris epistolis iisque de virtute ac religione potissimum scriptis, mutuam sui desiderium consolarentur. At præterea si quid anxium sollicitumve reddebat Ambrosium, amantissima soror fraternam sollicitudinem cum eo partiri nunquam destitit, quoad ille vixit: ipsam enim superstitem ei fuisse dubium non est.

9. Ambrosius dum egit Romæ, liberalibus disciplinis (Paulin. in *Vita Ambr.*, num. 5) operam dedit, magnosque, ut ex ejus lucubrationibus licet cognoscere, et in lectione bonorum auctorum, et in Græcarum litterarum cognitione progressus habuit. Inde cum orandis in foro causis animum adjecisset, tantum præ se tulit ingenii, eloquentiæ et gravitatis; ut eum Probus prætorio præfectus ad consilium tribuendum eligeret. Satyrus quoque, peracto studiorum suorum curriculo, forum secutus, incredibili admiratione, ut Ambrosii verba usurpemus, in auditorio præfecturæ sublimis emicuit (*De excessu Satyri*, n. 29). Et revera ambo illi fratres virtutum suarum suffragio clarissimas quasque dignitates assecuti sunt, quas quo animo iidem adierint, clare significavit Ambrosius, ubi hæc dixit: *Sæculi hujus honores*, inquit, . . . *quos ideo adepti sumus, non quia fuit expetenda eorum perceptio, sed ne vilis dissimulatio videretur* (*ibid.*, num. 25). Quemadmodum autem Satyrus provinciam administraverit suæ curæ creditam, non aliunde melius quam ex hoc fraterno testimonio discere licet: *Qualis in universos fuerit*, ait ille, *provincialium quibus præfuit, studia docent qui parentem magis proprium, quam judicem loquebantur. gratum piæ necessitudinis arbitrum, constantem æqui juris disceptatorem* (*ibid.* num. 58).

10. (An. 375.) Quam regionem Satyrus regendam acceperit, minime constat: quod vero ad Ambrosium, Probus jam ante memoratus eum præfecit Liguriæ atque Æmiliæ, quibus provinciis archiepiscopatum Mediolanensem, Liguriarum Taurinensem, Genuensem, atque Bononiensem comprehendere vulgo existimant. Cum porro Ambrosium illuc abs se Probus dimitteret, cum hisce verbis fertur allocutus: *Vade*, inquit, *age non ut judex, sed ut episcopus* (Paulin. in *Vita Ambr.*

num. 8) ; nimirum ut potius clementiam episcopalem, quam judicis severitatem exhiberet provincialibus, pulcherrime admonens.

11. Hujus præcepti haud immemor exstitit Ambrosius : populorum enim animos tantopere sibi devinxit comitate sua et mansuetudine, ut, extincto Auxentio, perfido illo Ariano (qui sedem occupat Mediolanensem, unde ejectus et in exilium amandatus erat sanctus Dionysius), in ejus locum ipsemet suffectus fuerit ad eum modum qui a Paulino eleganter describitur. Ambrosius hac in electione vim sibi illatam fuisse frequenter conqueritur (*ibid.*, num. 6 et seq.) namque in primo libro de Officiis (num. 2 et 4) modo sibi refugienti impositam sacerdotii necessitudinem dolet, modo se raptum a tribunalibus atque administrationis infulis ad sacerdotium. Et alio in libro : *Dicetur, inquit, Ecce ille non in Ecclesiae nutritus sinu, non edomitus a puero : sed raptus a tribunalibus, abductus de vanitatibus sæculi hujus, a præconis voce ad Psalmistæ assuefactus canticum* (lib. II De pœnit. c. 8, num. 67). Et post pauca : *Custodi donum quod contulisti etiam refugienti. Ego enim sciebam quod non sum dignus vocari episcopus, quoniam dederam me sæculo huic : sed gratia tua sum quod sum. Et sum quidem minimus omnium episcoporum, et infimus merito.* In epistola quoque ad Vercellenses ita loquitur : *Quam resistebam ne ordinarer... Sed non valuit præscriptio, prævaluit impressio* (epist. 63, num. 65). Certe quidem ex iis quæ Paulinus hac de re narrat (in *Vita Ambr.* n. 7. et seq.), planissimum est sanctum hunc nostrum, ut huic oneri subduceret humeros, nihil non tentasse. Verumtamen ubi Valentiniani Cæsaris allatæ sunt litteræ, divinæ voluntati quam post tot indicia in dubium revocare jam non poterat, morem gerere coactus fuit. Eam ob rem secutis temporibus, cum atrocissime impeteretur ab Arianis, Valentinianum secundum his verbis compellabat : *Omitto, inquiens, quia jam ipse populus judicavit, omitto, quia eum quem habet, de patre clementiæ tuæ postulavit : taceo quia pater pietatis tuæ quietem futuram spondit, si electus susciperet sacerdotium. Hanc fidem secutus sum promissorum* (epist. 21, num. 7).

12. Postquam igitur divinis paruit imperatis, regenerationis lavacro episcopi catholici manibus voluit expiari : *Baptizatus autem fertur omnia ecclesiastica officia implere, atque octava die episcopus ordinatus est* (Paulin. in *Vita Ambr.* num. 9.) Nihilominus tamen ut Ecclesiae leges, quæ neophytum vetant consecrari, aliquatenus observarentur, annisus est viribus omnibus, *ut saltem ordinatio protelaretur* (epist. 63, num. 6.) Verum cum non alia de causa hujusmodi prohibeatur inauguratio, quam *ne in superbium elatus, in judicium incidat diaboli* (I Tim. III, 7), eique periculo obnoxia non videretur Ambrosiana humilitas ; urgente Ecclesiae utilitate, non diutius differri oportere judicatum est. Et sane illam ordinationem occidentales

A *episcopi judicio, orientales etiam exemplo probarunt, quemadmodum testatur ipsemet Ambrosius, qui et subjungit : Si dilatio ordinationi defuit, vis cogentis est : si non deest humilitas competens sacerdotio, ubi causa non hæret, vitium non imputatur.*

13. Verisimile est consecrationem illam VII Idus mensis Decembris factam fuisse quandoquidem hoc ipso die mentio ejus fit tam apud Græcos, quam apud Latinos : quin et hoc idem indicare videtur Ambrosius, cum agens de Felicis Comensis episcopi ordinatione, quæ in exordio ipsa Kalendarum Novembrium redibat, sic eum alloquitur : *Natalem tuum prosequemur nostris orationibus, et tu nostri in tuis votis non obliviscaris* (epist. 4, num. 2). Etenim si dictio *nostri* afficiat vocem *natalis*, admodum probabile fuerit virum sanctum non aliunde ad hæc scribenda inductum esse, nisi quia initi abs se episcopatus anniversarium cogitabat tunc imminere. Atqui consensus chronologistarum de anno consecrationis ejusdem sancti multo major est, eorum enim peritissimi anno 374 eam collocant ; quanquam non desint qui eamdem in annum insequentem differe voluerint, non satis nimirum attendentes Valentiniani, quem superstitem fuisse constat quo tempore ad episcopatum Ambrosius cooptatus est, obitum evenisse anno 375, mense Novembri. Quamprimum vero sanctus antistes electionem suam episcopis cum orientalis Ecclesie tum occidentalis, ut moris erat, significavit, exstatque etiamnum epistola magni Basilii perquam egregia, qua litteris Ambrosianis ille respondet (Basil. epist. 55), et qui epistolæ Dionysii quem in episcopatu excepit Ambrosius, reliquias adjunctas fuisse quidam existimant. Mortuus autem est in exilio sanctus Dionysius VIII Kal. Apriles ejusdem anni 374.

14. Cæterum Ambrosius noster statim atque ad tantam dignitatem assumptus fuit, omnem aliam curam præterquam implendi muneris sui a se removit. Is enim bona temporalia, quibus ipsius familia locuples erat, cum Satyrum fratrem opibus pauperem fuisse vir sanctus neget (*De excessu Satyri*, num. 56), universa abdicavit, auroque et argento in egenos collato, prædia sua, reservato sorori solo usufructu, Ecclesie tribuit (Paul. in *Vita Ambr.* num. 58). Inde est quod tempore Arianæ persecutionis responderit tanta cum fiducia : *Si a me peteret (imperator) quod meum esset, id est fundum meum, argentum meum, quidvis hujusmodi meum, me non refragaturum ; quanquam omnia quæ mei sunt, essent pauperum* (epist. 20, num. 8). Patrimonium cum fratribus partiri noluit, sed ejus curam, non secus ac aliarum rerum sæcularium, sicut etiam servorum ac familie directionem in Satyrum rejecit. Frater ille dilectissimus ad eum venerat Mediolanum, adeo enim alter ab altero divulsus vivere non poterat, ut ea de re Ambrosius ita loquatur : *Nec ipsi, ait, nos sæculi hujus delectabant honores, quod nos a nobis*

invicem dividebant (*De excessu Satyri*, num. 25). Tanta vero prudentia et mansuetudine hanc administrationem obivit Satyrus, ut ipsi jam mortuo. testimonium hoc reddat sanctus frater : *Sine offensione ulla et gubernasti fratris domum, et commendasti sacerdotium* (*ibid.*, num. 20).

15. Quapropter expeditus ac liber a rebus terrenis novus episcopus, cœlestium acquisitioni totus incubuit : et quamvis ante susceptum sacrum baptismum tam honeste tamque Christiane vitam instituisset, ut vix aliud quod adderetur, culminis episcopalis perfectio videretur exigere ; nihilominus tamen tanta animi contentione operam dedit virtutibus omnibus, quanta si nullam sibi inesse persuasum habuisset. Qua ratione talis effectus, qualem unumquemque subditorum suorum esse peroptabat, eisdem ad bona opera facem nunquam non præferbat. In primis autem ita se manciparat cultui sacrorum altarium, ut nullis negotiis quominus quotidie divinum offerret sacrificium (epist. 20, num. 15) avocaretur. Sed cum Paulinus satis accurate Ambrosianas singulorum dierum exercitationes enarraverit (*Vita Ambros.*, num. 38 et seq.), ut eæ minutatim hoc loco exponantur, nihil est necesse. Cæterum sanctus præsul attente considerans gubernacula ejus Ecclesiæ sibi credita. quam Auxentius, qui eam totos 20 annos occupaverat, Arianorum dogmatum veneno inficere omni ope conatus fuerat ; e contrario ipse arbitratus est sibi nervis omnibus esse connitendum, ut non modo ejusdem Arianæ dementiæ, sed et omnium aliarum hæreseon prava germina stirpitibus ex populorum mentibus evelleret, Pastoralis hujus sollicitudinis effectum declaravit sanctus Hieronymus in illa verba : *Post Auxentii, inquit, seram mortem, Mediolani Ambrosio constituto, omnis ad fidem rectam Italia convertitur* (Hieron, in *Chron.*). Tantus autem ille successus eo dignior est admiratione, quo ad illum adipiscendum breviori spatio vir sanctus indiguit ; ipse siquidem per Arianæ tempestatis tempora, id est anno 385 aut 386, sic jam scribebat : *Prodire de Arianis nullus audebat, quia nec quisquam de civibus erat, pauci de familia regia, nonnulli etiam Gothi* (epist. 20, num. 12. Hoc similiter tempore Augustinum a Manichæorum casibus liberavit sanctus antistes : neque etiam dubitaverimus plures alios non tam pervicaces quam Augustinum, Ambrosio jam ante debuisse primi sui erroris depulsionem.

16. Verumtamen uberes illi fructus magno studio multisque laboribus constitere novo præsuli ; nam licet a nobis observatum sit liberalibus illum litteris ac disciplinis ab adolescentia instructum fuisse, ecclesiasticam tamen doctrinam, cum ad episcopatum proventus fuit, ei defuisse negabit nemo. Ut igitur hanc scientiam sibi compararet, quidquid temporis sibi a negotiis muneris sui, aut necessaria corporis cura vacuum erat, incredibili assiduitate Scripturæ sacræ meditationi totum impendebat.

A Testem habemus hujusce rei magnum Augustinum, cujus hæc verba sunt : *Secludentibus me, inquit, ab ejus aure atque ore catervis negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus serviebat, cum quibus quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis, aut lectione animum* (*Confess.* l. vi, cap. 3, num. 3). Sed nec fidelissimus ille discipulus negligendum tacendumve existimavit, quam rationem in legendo teneret præceptor suus ; eodem enim loco ista subjungit : *Sed cum legebat, ait, oculi ducebantur per paginas, et cor intellectum rimabatur, vox autem et lingua quiescebat* (*Ibid.*). Neque vero diurnæ lucis curriculum ejus sufficiebat avidiati ; sed nocte dici hoc in opere propemodum continuata, redux a sacris vigiliis, lectionem quamprimum resumebat, sicut ipse charissimo suo Irenæo ingenue fatetur hoc modo scribens : *Inter legendum, inquit, cum paululum requievissem animo, quia lubricatione destiteram, versiculum illum cœpi mecum revolvere, quo vesperi in vigiliis usi fueramus* (epist. 29, num. 1.) Quin etiam postquam ætate jam erat proventus, de tam improbo studio nihil remisit, quemadmodum ex una ejus epistolarum Sabino amico suo et familiari scripta cognoscere est ; in ea quippe hæc verba legimus : *Non enim dictamus omnia, et maxime noctibus, quibus nolumus aliis graves esse ac molesti* (epist. 47, num. 1). Atque ita qui labori suo nunquam parcebat, parcebat alieno. Quapropter cum acerrimo ingenio præditus esset et humanioribus litteris apprime institutus, maxime vero Græcis, in quibus inter Latinos Patres uni Hieronymo primas concedebat, mirum non videbitur, si Patrum, tam Græcorum quam Latinorum, operibus indefessa manu volvendis, et sacris utriusque linguæ codicibus inter se conferendis, tantos progressus tam brevi habuerit. Nam quod contendit magnus cardinalis (in *Vita Ambr.* et in *Ann. ad ann. 375 et 385*), Damasus pont. max. ubi comperit Ambrosii adhuc catechumini electionem, Simplicianum, qui eum primis episcopatus sui annis in ecclesiastica scientia erudiret, Mediolanum misisse, haud satis idoneo nititur fundamento ; quod enim Ambrosius suam ad eundem Simplicianum epistolam his verbis concluderet : *Nos parentis affectu dilige* (epist. 65) ; et Augustinus ipsum vocitavit *patrem in accipienda gratia tunc episcopi Ambrosii, et quem vere ut patrem diligebat* (August. l. viii *Conf.* cap. 2) ; id aliunde non esse factum jam ostendimus, quam quia illum idem presbyter adhuc juvenem primis fortasse religionis elementis Romæ imbuerat, vel quia eum post electionem ad sacramenta regenerationis ordinationisque suscipienda parare studuerat.

17. (AN 375). Ambrosius comparandæ rerum ecclesiasticarum, et Scripturarum potissimum cognitioni non alio consilio desudabat, nisi ut implere posset doctoris munus, quemadmodum aperte

significant hæc ejus verba: *Sed tantummodo intentionem et diligentiam circa Scripturas divinas opto assequi... et hanc ipsam ut docentis studio possim discere* (lib. I *De offic.* cap. 1, num. 3). Hanc ob rem statim a primis sacerdotii annis festinavit illud aggredi; non enim obscure id ipsum declarat, dum tanta cum modestia et sui demissione profitetur factum fuisse, *ut prius, inquit, docere inciperem, quam discere. Discendum igitur mihi simul et docendum, quoniam non vacavit ante discere* (ibid. num. 4). Clerici porro quos hic alloquitur, non soli exstiterunt, ad quos primæ illius curæ pertinuerint; in catechumenis etiam ad genitalia sacramenta parandis erudiendisque plurimum laborabat. Et tot ejus libri ex sermonibus ad eosdem habitis compositi, abunde probant vix aliud ipsi fuisse antiquius, quam ut idoneas redderet hasce teneras plantas, quæ pietatis radicibus altius actis, fructus uberes aliquando ferrent. Indefessus erat in hoc munere, et omnino *in rebus divinis implendis*, ut Paulinus loquitur (*In Vita Ambr.* num. 38), fortissimus, in tantum ut quod solitus erat circa baptizandos implere, quinque postea episcopi tempore quo decessit, vix implerent.

18. Superiora duo conditionum genera sancto episcopo populi oblivionem haud induxerunt: is enim sedulam operam dabat non modo illius moribus virtutum omnium ornamento excolendis ac decorandis, verum etiam ipsius animis contra technas ac perfidiam hæreticorum præmuniendis. Hoc ejus noscitur fuisse propositum, quando librum suum *De paradiso*, quem hoc ipso anno editum putamus, ea de re in lucem emisit; ne Apellis discipuli, aut Manichæi potius *simplices mentes*, inquit, *malitiosa interpretatione traducant* (lib. *De parad.* cap. 5, n. 28). Huic libro alios duos adjecit, qui *De Cain et Abel* inscripti sunt, in quibus faciliori adhuc negotio deprehenduntur ii sermones, qui Christiani oratoris non ita maturi ingenium referant, licet hi ipsi præceptis ad bonos mores appositissimis passim aspergantur.

19. Ambrosium singulis diebus Dominicis ad populum verba facere consuevisse testis est Augustinus, cum profitetur: *Eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die Dominico audiebam* (lib. VI *Conf.* cap. 3). Sed verba illa non nisi de sermonibus per anni cursum ex communi more haberi solitis accipienda sunt; in festis celebrioribus, necnon in diebus extraordinariis quotidie, imo vero interdum etiam semel et iterum eodem die suggestum conscendebat, sicut a nobis suis locis observatum est (*Admon. in lib. de Myst. et in lib. Hexaem.*).

20. Primis quoque Ambrosiani episcopatus annis generosam illam libertatem, quam sacerdos Christi adversus principes magnatesque sæculi adhibere constituerat, expertus est Valentinianus Magnus.

A Etenim ut illam enarrationem Theodoret, cui eam debemus, verbis ipsis representemus: *Paucis post diebus, nimirum ab ordinatione, cum divinus Ambrosius multa cum libertate imperatorem alloquens, nonnulla reprehendisset, quæ a magistratibus haud recte facta esse videbantur, respondit imperator: Hanc tuam libertatem jam pridem cognitam habebam; sed licet eam probe nossem, non solum non contradixi, imo assensum præbui ordinationi tuæ. Proinde delictis animarum nostrarum medicinam adhibe, quemadmodum divina lex præcipit* (lib. IV *Hist. eccl.*, cap. 7).

B 21. Hic imperator XV Kal. Decembres diem obiit, relictis duobus filiis, Gratiano scilicet ac Valentiniano: quorum ille prior jam impleverat annum ætatis XVII, et die IX Kal. Septembres anni 367 Augustus fuerat salutatus; Valentinianus vero adhuc quadrimus sexto die post obitum patrum imperator declaratus est. Utrumque horum principum semper Ambrosius tenero quodam et vere patrio amore complexus est, quem et illi vicissim parentis proprii loco nunquam non coluerunt; quod enim sub junioris imperio vexationem atrocissimam sustinuit sanctus episcopus, id in furorem hæreticæ feminæ, quæ puerili filii ætate abutebatur (*orat. de obit. Valent.*), rejiciendum est.

C 22. (AN. 376). Quantumcunque porro quælibet ratio beato præsuli curæ fuerit, nullum institutum sollicitudinis suæ laboribus ei unquam dignius visum est, quam virgineum. Jam inde ab initio episcopatus lucubrationes suas domini sui sponsis devotandas putavit; cum non tardius hoc anno ineunte ad eas habiti videantur elegantissimi illi sermones, ex quibus libri *De virginibus* concinnati sunt. Quantus autem horum cum pronuntiati sunt, fructus eruperit, ex eo satis colligi datur, quod vir alioqui modestissimus illum premere non potuerit: *De Placentino*, inquit, *sacrandæ virgines veniunt, de Bononiensi veniunt, de Mauritania veniunt, ut hic velentur* (lib. *De virg.* c. 10, num. 57). Quæ quidem verba tempus etiam quo illi sermones habiti fuere, satis innuunt; cum enim Ambrosius *triennalis sacerdos* (ibid. lib. IV, cap. 6, n. 39) eosdem redegerit in librorum formam, hinc intelligas unius, ut nimirum, anni spatium fuisse opus, ut illarum concionum fama in loca tam dissita, et maxime in Mauritaniam usque pervadens, velandas virgines Mediolanum inde pertraxerit. Quocirca si festum beatæ Agnetis XII Kal. Februarias celebrabatur, ut nunc moris est, haud sine causa crediderimus eorundem sermonum primum hoc ipso anno in natali illius martyris, alios vero aliis diebus ex intervallo dictos fuisse. Hoc autem Ambrosius tanta cum facundia et ornatu, simul vero tanta cum vehementia et efficacia persuadendi præstitit; ut et nimiam orationis luxuriam ipsemet excusaret, et matres ne filiæ suæ tanti doctoris eloquentia persuasæ, virginitatem Christo-

consecrarent, eas in conclavi sedulo inclusas ad eum audiendum in ecclesiam venire non paterentur.

23. Ariani, cum novum antistitem hæresi suæ bellum indixisse, ac nullam a primo die acceptæ ordinationis occasionem eorum oppugnandi prætermittere conspicerent; cœperunt serio inter se consulere, quibus machinis adversario partibus suis perniciem proximam minitanti sese opponerent. Eo animo, ut quidam prudenter existimant, Valentem elegerunt furoris sui ministrum idoneum, qui Petavione, cujus thronum episcopalem, ejecto Marco, per vim occuparat, turpiter expulsus, in Italiam ad perturbandas illius Ecclesias se contulerat. Sed repressa est ejus amentia Gratiani auctoritate; legem enim adversus illum ab eodem principe fuisse latam ex primis verbis lib. iv *De hæret.* discamus licet.

24. (AN, 377). Jam supra narravimus quam late Ambrosianorum de virginitate sermonum fama se diffudisset. Inde factum est ut virgines sacræ, quæ propter locorum distantiam illas adhortationes auribus haurire non poterant, eas saltem chartis traditas legere percuperent. Nec profecto credibile est Marcellinam Ambrosii sororem, et ante multos annos id vitæ genus publice professam, ferre potuisse, ut ab alia in hoc expetendo præverteretur: sanctus autem præsul libentissime obsecutus est eorum votis: quod ipse manifesto de se testatur, his verbis loquens: *Rogantibus virginibus ne hoc quidem putavi negandum* (lib. *De virg.* cap. 1). Illa de causa eosdem sermones in tres libros de virginibus is transformavit *nondum triennalis sacerdos*, ut jam dictum est, Marcellinæ sorori hoc idem opus inscriptum voluit, in quo et orationem illam retulit (*Admon. in lib. De virg.*), quam dum illi sanctioni velum imponeret, habuit Liberius.

25. Non ita multo post librum *De viduis* (*Admon. in lib. De viduis*), qui similiter constat e sermonibus, in vulgus edidit. Viduarum Christianarum commoda et merita illic prædicat, nec non earum conditionem proxime accedere ad virginalem apposite probat. Dederat autem eidem opellæ occasionem quædam vidua, quæ cum haberet ex filiabus alias nuptas, alias vero nuptiis maturas, eum consuluerat an ad secundum conjugium transire sibi expediret?

26. Huic ipsi tempori librum *De Tobia* etsi non argumentis necessariis, probabilibus tamen conjecturis attribuimus (*Admon. in lib. de Tobia*). Ex historia Tobie ab eoque mutuo datæ Gabelo pecuniæ ansam arripiens, in usuram insurgit ea tempestate immaniter grassantem, quam ejusmodi rationum momentis impugnat et profligat, ad quæ memoriæ nostræ homines vitam componere optandum esset.

27. (AN. 378.) Quid libellum *De virginitate* paulo attentius examinaverit, nihil aliud esse comperiet

quam continuationem libri *De viduis* (*Admon. in lib. De virg.*), eumque similiter compositum esse ex sermonibus, quos ut commotam memoratæ viduæ mentem placaret, composuit. Verum priusquam eandem viduam alloqueretur, fuse disputat de instituto virginitatis, illudque *nec improbum esse, nec novum, nec inutile* argumentis evincit (*De virg.* cap. 6, n. 27 et seq.). Et hac ratione tam de virginibus, quam de viduis illic agitur, maxime vero de his ultimis. Cum autem liber *De viduis* absolvi nisi vertente anno superiore non potuerit, hinc evidens est eum librum de quo agimus, conscribi ante hunc annum non potuisse.

28. Interea dum Ambrosius tam feliciter hæresi debellandæ, vitiis extirpandis, ac inserendis virtutibus operam navabat, Valens imperator, qui catholicos afflictabat tam atrociter, maximas a Gothicis clades pertulit. Contra vero Gratianus, ejus ex fratre nepos, rectæ fidei beneficio ubique triumphabat. Is igitur, comperto patris periculo, in Orientem eidem laturus auxilium transire constituit. Itaque, ut adversus adeunda pericula potentiori præsidio communiret se, aut superiore anno exeunte, aut ineunte præsentis, rogavit Ambrosium ut sibi commentationem (*Admon. in lib. De fide*), qua Filii Dei divinitas astrueretur, lucubraret; quo scilicet regiones Arianorum contagione infectas aditurus, alexipharmaco non privaretur. Ambrosius, tametsi magis optasset *cohortandi ad fidem subire officium, quam de fide disceptandi* (lib. i *De fide*, cap. 6, num. 4), principis votis tamen obtemperans, priores duos libros *De fide* ad illum misit. Quo facto, suam omnem sollicitudinem eo convertit ut fuis ad Dominum continuis fervidisque precibus, eidem principi felicem impetraret expeditionem; quemadmodum in epistola super ejus reditu ad illum data ipse testatur, his verbis scribens: *Tuum quotidianum iter legebam, nocte ac die in tuis castris cura et sensu locatus, orationum excubiis prætendebam; etsi invalidus merito, sed affectu sedulus* (epist. 1, num. 1).

29. Valens autem cum didicisset secundum Danubii ripas Gratianum ad se properare; ne juvenem illum principem cujus virtuti maxime invidebat, socium victoriæ haberet, festinavit funestissimum illud committere prælium, in quo una cum omnibus orientalis imperii viribus profligatus est, ipse vero in agresti tuguriolo die iv Kal. Augusti vivus combustus.

30. Barbari in quibus erant Taifales, quæ natio præ cæteris aliis impuditiæ turpitudini mancipabatur, usi victoria in plurimas imperii provincias maximeque in Thraciam et Illyriam facta irruptione, usque ad radices Alpium Julianarum omnia pervastarunt. Explicari non potest quanta crimina perpetraverint, quemadmodum cuncta miscuerint cædibus atque incendiis, quantum denique captivorum numerum abduxerint, quos pecudum more passim venales exponebant. *Nota sunt hæc nimis,*

inquit Ambrosius, *Illyrici vastitate et Thraciæ*: A *quantum ubique venales erant toto captivi orbe* (lib. II *Offic.* cap. 15, num. 70). Ex his complures redemptos esse ab Ecclesiis idem significat: sed ipse omnium charitatem superavit in hoc officio, quippe qui non pecunias tantum in redemptionem illam libens impenderit, sed ipsa quoque Ecclesiæ vasa comminuerit, flaveritque. Qua quidem in re cum primo servatis legibus prudentiæ, vasa non initiata confregisset, postmodum tamen si illa non potuissent sufficere, etiam initiatis non parcendum esse arbitratur. Pulcherrimum illud exemplum postea sanctus Augustinus aliique præstantissimi antistites cum laude tum imitatione approbavere; sed Ariani e contrario gravissimam hinc invidiam viro sancto creare conati sunt: *Nos aliquando, inquit, in invidiam occidimus: quod confregerimus vasa mystica, ut captivos redimeremus: quod Arianis displicere potuerat; nec tam factum displiceret, quam ut esset quod in nobis reprehenderetur* (*ibid.* num. 136). Quapropter ad eorum criminationem abs se depellendam, consensu Ecclesiæ suggestu, *ita in populo, inquit, persecuti sumus, ut confiteremur, multoque commodius astrueremus, ut animas Domino quam aurum servaremus* (*ibid.* num. 137).

31. Sub exitum hujusce anni Satyrus (*Admon. in lib. De excessu Satyri*), qui omnem Ambrosianæ familiæ administrationem a beato fratre sibi traditam susceperat, hiemali tempestate negligens frigoris navigavit in Africam (*De excessu Satyri*, num. 50); ut ad solvendum compelleret Prosperum quemdam, de quo Ambrosius: *Plaudebat sibi, ait, quod sacerdotii mei occasione redditurum se quæ abstulerat, non putabat* (*ibid.* num. 24.) Nihil omissum est ab Ambrosio, ut ab illa navigatione fratrem revocaret, et alii demandaretur ea provincia (*ibid.* num. 26). Satyrus tamen non destitit a proposito, sed quo celerius interjectum mare transmitteret, veteri et sentinoso navigio uti non timuit (*ibid.*)

32. Interea in morbum incidit sanctus episcopus: *Denique proxime, inquit, cum gravi quodam, atque utinam supremo urgerer occasu, hoc solum dolebam, quod non ipse assisteres lectulo, ac votivum cum sancta sorore partitus officium, morientis oculos digitis tuis clauderes* (*ibid.* num. 36). Ex quibus verbis etiam intelligas per hanc Satyri peregrinationem Marcellinam charissimum suum germanum invisuram venisse Mediolanum, et ipsi in periculosa illa valetudine sedulo ministrasse.

33. Satyrus, tam vitiosa navi conscensa, non multo post naufragium fecit: cum enim in brevia illisisset idem navigium, ejus compago statim soluta est. In tanto tamque præsentis periculo ab iis qui genitali aqua tincti fuerant (nondum enim exceperat eam gratiam (*Divinum fidelium sacramentum poposcit... et ligari fecit in orario, et orarium involvit collo, atque ita se dejecit in mare... his se tutum atque munitum satis credens, alia auxilia non requisivit* (*ibid.* num. 43). Et eum spes sua minime

fefellit, quandoquidem primus, ut Ambrosius testificatur, *servatus est ex undis*. Ubi primum terram attigit, servosque proprios eripuit e periculo, jam curam omnem ad agendas Deo gratias, et suscipiendum sacrum baptismum festinus vertit. Cum vero audivisset loci quo appulerat, episcopum Luciferiano schismati adhærere, catholicum a quo ablueretur, quæsivit, ac tam uberem in eo sacramento gratiam est adeptus, ut eam, Ambrosio teste, postea nunquam amiserit (*ibid.* num. 52).

34. Præter hoc naufragium, morbo idem quoque Satyrus eo in itinere conflictatus est, cujus nuntium ad Ambrosium ac Marcellinam cum pervenisset, ingenti dolore illos affecit. Incertum porro nobis videtur, utrum in memorato naufragio, an in hoc ipso morbo vota sancto Laurentio nuncupaverit, de quibus in hunc modum loquitur Ambrosius: *Tuis votis apud sanctum Laurentium martyrem impetratum esse nunc cognoscimus vitæ commeatum; atque utinam non solum commeatum, sed etiam prolixum vitæ tempus rogasses! Potuisti annos plurimos impetrare vivendi, qui potuisti commeatum impetrare veniendi* (*ibid.* num. 17).

35. Confecto prudenter juxta ac efficaciter negotio, cujus causa Satyrus in Africam navigaverat, in reditu Romam iter habuit. Tametsi autem a *Symmacho ejus parente* (*ibid.* num. 32), ut eum honoris ac forte etiam patrocini gratia Ambrosius vocitat, retineretur, ne incideret in manus barbarorum, *quod ardere bello Italia diceretur*; nihilominus tamen nullum periculum reviscendi charissimi fratris cupiditatem valuit retardare. Verum Mediolani vix redux erat, cum sónico oppressus morbo, paucis diebus vita excessit. *Ita enim, ait sanctus frater, mature ereptus est, postquam venit, quasi propter hoc solum videretur esse dilatus, ut ad fratres rediret* (*ibid.* num. 17). Ambrosius ac Marcellina tristissimo illo potiti fuerunt solatiolo, quod fratri tam tenere dilecto omnia ministerii ac sedulitatis obsequia et ægrotanti et demortuo exhibuerunt. Satyri corpus cum ingenti pompa in ecclesiam elatum, et e regione umbonis positum fuit revelata facie: sanctus vero præsul, vi adhibita dolori suo, coram ingenti hominum cœtu, fratrem ea laudavit *Oratione*, qua nihil tenerius possit cogitari, quemadmodum ex lectione ejus hodieque cognoscere est.

36. Testamentum nullum condidit Satyrus, etiamsi Ambrosius ac Marcellina instantius ab eo id contendissent; sed facultates suas utriusque permisit arbitrio. Erat hoc quidem illas pauperibus nobiliori quadam ratione et vanitati minime obnoxia relinquere atque legare; sanctus enim episcopus non secus ac ipsorum soror ita ejus voluntatem interpretati sunt, ut *dispensatores, non hæredes* se institutos arbitrarentur, sicque ad Satyrum illius rei rediit omnis merces.

37. Septimo die reditum est ad Satyri tumulum, ut ipsius animæ solitis precibus ac cæremoniis di-

vinum numen propitiaretur. Tunc sanctus noster aliam orationem instituens, admittendum ostendit esse solatium, nec mortem propinquorum aut familiarium nostrorum immodice lugendam; quando hominibus omnibus illa communis est, et sine illa erui ex vitæ hujus calamitatibus, atque ad felicem resurrectionem bonique infiniti possessionem pervenire nemini licet. Idem antistes, si qua debetur fides Dungalio, composuit germani sui epitaphium, et ejus tumulo insculpendum curavit. Cæterum inter duos alios fratres nunquam reperta est non solum animorum tanta consensus, verum etiam corporeæ constitutionis ac frontis quoque similitudo: contingebat enim sæpe sæpius (*ibid.* num. 36), ut altero ægrotante alter ægrotaret, rursusque convalescente convalesceret; et plerique etiam alteri se loqui existimarent, cum tamen alterum alloquerentur.

38. (AN. 379.) Ex hiberna Satyri profectioe conjecturam valde probabilem ducere licet ipsum non nisi hoc anno abiisse ad superos, nec non funebres ejus Orationes habitas esse. Eundem autem sanctorum albo inscripsit Ecclesia, cujus natalem renuntiat xiv Kal. mensis Octobris.

39. Hoc ipso anno Gratianus Cæsar, de cladibus queis ob funestam Valentis necem Romanæ provinciæ lacerabantur, resarciendis admodum sollicitus, Theodosium imperii consortem fecit. Hac adoptione qua salubrius imperii salutem nihil fieri potuit, Orientis provinciæ, quibus insuper accesserunt Macedonia atque Græcia, Theodosio attributæ sunt. Gratiani iudicium Augustinus (lib. v *De civ. Dei*, cap. 25) alique scriptores impense laudant: sed nullus omnium eo magis delectatus est, quam Ambrosius; quippe qui et Gratianum summe diligeret, et Theodosium propter eximias ejus virtutes maximo haberet in numero.

40. Postquam Theodosius Orientis imperator declaratus est, quod peractum Sirmii xiv Kal. Februariæ hujusce anni; Gratianus in Gallias, ut eas a Germanorum populationibus defenderet, venit. In ipso itinere antistiti nostro officiosissimam scripsit epistolam, qua ipsum ut se inviseret, iterumque primos duos libros *De fide* sibi traderet (*epist. ad Ambr.*, tom. II, pag. 751), obstetabatur, ac simul iisdem adjiceret *De spiritu sancto fidelem disputationem*, quæ divinitatem ejus demonstraret. Ad hæc rescripsit Ambrosius noster, seque quod tam cito eum convenire non posset, ita excusavit, ut prima data opportunitate, satisfactorum se voluntati ejus polliceatur (*epist.* 1). Interim petitos ab eo libros *De fide* ad ipsum misit; quod vero ad commentationem *De spiritu sancto*, ad hoc sibi dari moram petiit.

41. Non ignorabat sanctus hic doctor ab hæreticis quibusdam, Palladio fortasse ac Secundiano, nonnulla contra libros suos *De fide* fuisse objecta, et eam ab his criminationem sibi intendi, quod brevitatem dedita opera affectavisset, ne ipsorum

argumentis respondere necessum haberet. Propterea priusquam scriberet *De Spiritu sancto*, memoratis duobus libris *De fide* tres alios addere sibi proposuit tam apte compositos, ut omnes simul in unum opus coalescerent. Tam prospere cessit ei consilium (*Admon. in lib. De fide*), ut qui non omnino in perfidia induruissent revocarentur, animi pacarentur catholicorum, et Gratianus eis ecclesiam unam reddi juberet, quam sequestrari Arianorum preces improbæ ab illo extorserant.

42. Sub initium Quadragesimæ anni præsentis Ambrosius ad Constantium episcopali consecratione non pridem inauguratum dedit epistolam, qua de officiis episcoporum, deque ipsorum doctrina fuse disputat. Ibi autem hæc illi scribit inter alia: *Commendo ecclesiam quæ est ad Forum Cornelii, quocum de proximo intervistas frequentius. Occupatus diebus ingruentibus Quadragesimæ, tam longe non possum excurrere. Habes illic Illyrios de improba doctrina Arianorum, cave eorum rixania... Advertant qui propter suam perfidiam acciderit sibi* (Intellige Valentis exitium), *quiescant, et veram fidem sequantur* (*epist.* 2).

43. De iisdem illis calamitatibus quæ ad Ecclesiam atque imperium ex interitu infelicis illius imperatoris rediere, queritur sanctus præsul etiam in libro *De Noe et Arca* (c. 1, n. 3, et *Admon. in hunc lib.*) Et ex hoc superioribusque scriptis cognoscimus eundem librum huic ipsi anno tribuendum esse, ac sedulum doctorem indefessis laboribus tum adhibendæ orthodoxorum miseriis consolationi, tum depellendis heterodoxorum erroribus incubuisse; imo vero Judæis ipsis ad Ecclesiam compellendis, sed in his operam suam propter eorum contumaciam incassum recidisse dolens testatur.

44. (AN. 380.) Felix, Comensium primus episcopus, ab Ambrosio nostro suscepit manuum impositionem, atque adeo mirum non fuerit, quod inter illos tantum familiaritatis intercesserit. Epistolam qua sanctus noster accepta ab illo *tubera miræ magnitudinis* (*epist.* 3) lepide atque urbane laudat, hoc ipso anno, si quid fidei Ughello habendum est (*Ital. sacra*, tom. II), scriptam dicemus. Eadem autem in epistola cum peramicas quod ad se Felix nondum venisset, querelas Ambrosius inseruisset, ille datis litteris apud eum sese excusavit, Ambrosius, cum sibi reddita est hæc responsio, infirmitate detinebatur, et cum Bassiano Laudensi episcopo qui tunc temporis se inviserat, de Felice colloquebatur. Itaque secunda sua ad eum epistola (*epist.* 4), et hæc illi significavit, et præterea etiam addidit se spondisse illum ad futurum basilicæ quæ a Bassiano constructa fuerat, dedicationi: proindeque ablatum ipsi jam locum esse procrastinandi.

45. Circa idem tempus incidit Ambrosio gravius quodam cum Syagrio Veronensi præsule negotium, in quo exemplum moris antiquitus in judiciis criminum ab Ecclesia servari soliti etiamnum restat,

quo vix alibi occurrat præstantius. Indicia, virgo A consecrata, apud Syagrium violatæ virginitatis extinctique fetus insinulata fuerat. Eam detulerat Marceilus quidam, qui sororem ejus habebat in matrimonio; et, nulla affinitatis ratione habita, malis artibus ac sutelis suis tantum effecerat, ut obstetricum inspectioni addiceretur. Provocavit Indicia ad tribunal Ambrosii, ad quem etiam scribendum putavit Syagrius, ut iudicium hoc suum defenderet. Ambrosius hanc causam una cum aliis aliquot episcopis examinavit, et, agnita Indiciæ innocentia Veronensis episcopi sententiam irritam fecit, ac præterea virginis calumniatores affectis eis pœnis quas exigebat criminis atrocitas. Quod in hac causa statutum abs se fuerat, Syagrio significavit per epistolam (epist. 5), qua defectus atque vitia sententiæ ab eo latæ exponebantur. Veritus tamen ne illum episcopum abalienasset, paucis post diebus aliam epistolam ad eum misit (epist. 6), qua illi cum singularis benevolentiae testificatione ponit ob oculos, quantam injuriam universo virginum sacrarum ordini voluisset inflictam, cum indiciam tam propudiosæ inspectionis pœna damnasset.

46. Alia quoque controversia nequaquam levior superiore Ambrosium inter atque Justinam propter Anemium agitata est. Vacabat eo tempore urbis Sirmii, quæ totius est Illyriæ caput, episcopalis sedes, quam diutius Photinus et Germinius Ariani episcopi occupaverant. Imperatrix tunc, ut videtur, illic insidens, omnem lapidem movebat, ut futurus episcopus ex Arianis cooptaretur. Advolavit eo sanctus Ambrosius, et quamvis Justina hæreticæ C conspirationis septa præsiidiis contra obluçaretur, ut tamen assumeretur præsul catholicus, constantia pervicit. Hujus electionis modum, sicut et patratum in ea miraculum narrat Paulinus (in *Vit. Ambros. n. 11*), qui novo episcopo Anemio nomen fuisse testificatur. Porro cum idem hic Anemius sequenti anno concilio Aquileiensi præsens fuerit, ejus electio probabilius assignari non potest, quam præsentis anno.

47. Concilio Aquileiensi cum Anemio etiam interfuit Justus Lugdunensis, cui antistiti cum Ambrosio intercedebat amicitiae summa conjunctio. Postquam solutus est Patrum conventus, in Ægyptii solitudines Justus recessit. Inde cognoscitur Ambrosium nostrum, priusquam ille Lugduno iter capesseret ad hanc synodum, eidem scripsisse illam epistolam (epist. 7), qua Exodi locum de quo ab eo consultus fuerat, exponit. Non ita multo post alia epistola ad illum data (epist. 8), iterum respondit huic ejus quæstioni, num ex artis rhetoricæ legibus scribere curassent auctores sacri.

48 (AN. 381.) Diximus Ambrosium Gratiano pollicitum fuisse divinitatem sancti Spiritus edito tractatu se probaturum. Fidem suam hac in re liberavit ineunte hoc anno (*Admon. in lib. De Spiritu sancto*), tresque suos libros *De Spiritu sancto*, quos Athanarico Gothorum rege Constantinopoli VIII Kal.

Febr. vita defuncto, publici juris fecit, Cæsari misit. In his autem elucubrandis feliciter usus est scriptis Didymi ac Basilii, non quidem ut, Æsopiæ corniculæ instar, alienis plumis se ostentaret, sed apis industriæ ex floribus diversis favos condiret.

4. Quamvis appareat Gratianum Sirmii adhuc commorantem Palladio et Secundiano Ariano factionis episcopis ipsi molestissime obtundentibus invitum concessisse, ut Aquileiæ synodus cogere-
tur; non tamen eam ante mensem Septembrem istius anni celebratam esse concedi potest. Volebant illi œcumenicum esse hoc concilium, universosque episcopos desertis suis gregibus eo convenire: sed cum superfluum fore tantum laborem Ambrosius persuasisset imperatori, ex ejus consilio idem Gratianus seniores episcopos aut debiliores ab hac subeunda fatigatione immunes fecit. Et illuc revera exiguo numero præsules convenere, sed vitæ merito et doctrinæ præstantia celebres. Abunde a nobis loco suo actum est de hoc conventu (*Admon. in Epistolas*); illud ergo tantum hic adjicimus ibidem Ambrosium Patrum aliorum prope omnium cum in disputando contra dictos hæreticos, tum in eorum damnatione per synodicas epistolas absentibus episcopis aut principibus denuntianda vices obivisse.

50. (AN. 382.) Opinantur nonnulli ad idem Aquileiense concilium pertinere illam epistolam (epist. 3), quæ sic inscribitur: *Ambrosius et cæteri episcopi Italiæ*; sed contendunt alii eam attribuendam esse alteri concilio, quod in quapiam urbium Italiæ sub initium hujusce anni celebratum est. Synodi Patres ad Theodosium detulere querelas suas, quod mortuo Meletio, successor in ejus locum suffectus esset, cum ex inita conventionem sedes Antiochena deberetur uni Paulino. Conquesti sunt etiam de Nectarii electione ad Constantinopolitanum episcopatum; cum enim Maximus Petri Alexandrini litteras ad eos attulisset, ipsum vere et ex canonibus electum esse arbitrabantur. Humanissime concilio rescripsit imperator, eique Maximi Cynici fraudes aperuit. Quocirca eidem principi aliam epistolam synodus misit (epist. 14), illique primum rationem reddidit, cur cum Maximo et Nectario ita se gessisset: tum præterea gratias egit, quod ipsius beneficio Ecclesiæ orientales occidentalesque pace fruere-
ntur: postremo factorem quemdam Apollinaristarum justa damnatione a se coercitum esse nuntiavit.

51. Huic anno etiam tribuitur, quod a Paulino memoratur accedenti ad palatium sancto præsuli, ut cuidam a Gratiano veniam postularet, negatum fuisse aditum a Macedonio magistro officiorum, eique Ambrosium divinam ultionem ita prædixisse: *Et tu quidem venies ad Ecclesiam, nec, clausis januis, invenies qua ingrediaris* (Paulin. in *Vita Ambros. n. 37*). Quod re ipsa, Gratiano extincto, ille expertus est. Si propterea hæc Ambrosii comminatio hoc anno ponitur, quod cum facta est, Gra-

tianus versaretur Mediolani; cum duobus annis superioribus ibidem etiam commoratus sit, eodem jure in alterum ex illis potest, revocari. Proindeque in illius tempore certi nihil est. Videtur autem vero propius illum reum eundem esse, qui Sozomeno teste, cum esset paganus, *Gratianum conviciis laeceraverat, et patre indignum appellaverat* (Sozom. lib. VII, c. 25). Cujus deprecator apud principem cum nemo esse vellet, Ambrosius, ut ille refert, per secretam januam ad Gratianum penetrans, misero pagano delicti gratiam impetravit.

52. Hoc etiam anno contigit ut duo cubicularii imperatoris (Paul. in *Vita Ambr.* num. 48, et in *Adm. in lib. De Dom. Incarn. sacr.*), qui sectabantur partes Arianorum, sanctum doctorem ad publicam de mysterio incarnationis disceptationem provocarent. Receperat ille in Portiana basilica hoc se facturum, cui promisso, ut condictum fuerat, minime defuit. Verum cum isti ex equis corruentes ractis cervicibus animam exhalassent, Ambrosius, terribilis illius casus nondum certior, eum sermonem ad populum habuit, unde libellus *De Incarnationis Dominicæ sacramento* concinnatus est. Attamen eidem argumento accesserunt duarum difficultatum, quas Ariani per Gratianum ipsum viro sancto proposuerant, solutiones. Quarum quidem difficultatum prior in vocibus *genitus* atque *inginitus* posita erat, posterior circa Christi omnipotentiam versabatur. In hoc porro Ambrosii mirum in modum elucet modestia, quod cum non potuerit memoratum eventum non cognoscere, antequam eidem sermoni suo libri formam accommodaret; mortis tamen infelicitium horum juvenum nullam omnino fecerit mentionem.

53. Vertente hoc anno, Ambrosius Romam se contulit, ut magno concilio quod illic habitum est, interesset. Dum ibidem ageret, morbo correptus est, in quo cum sanctus Acholius, quem in Urbem evocaverat eadem causa, invisere ne utiquam omisit: cujus congressum maximi beneficii loco ponebat antistes noster. Quorundam autem opinio est eundem Ambrosium Romam tum primum ex quo tempore in episcopum electus fuerat, profectum esse. Quod si verum est, huic itineri tribuenda erunt, quæ *post annos aliquot ordinationis suæ*, ut Paulinus memorat (in *Vita Ambr.*, n. 9 et 10), ipsi contigerunt. Matrem in vivis ipse non reperit, sed ibi vidit illam puellam, cui manum olim porrigere consueverat exosculandam, ac tandem mulieri paralyticæ restituit membrorum usum. His addit Baronius sanctum episcopum stabulariæ cui-dam ob prosperos successus insolescenti diram imminere vindictam prænuntiasse: sed huic traditioni nulla scriptoris veteris auctoritas astipulatur. Quanta vero cum voluptate charissimi fratris conspectu et colloquio Marcellina potita fuerit quamque sollicite ministraverit huic ægrotanti, cum explicatu inutile Paulinus duxerit, nos quoque lectorum relinquimus cogitationi.

A 54. Præterea hujus anni est pium illud Gratiani edictum, quo Victoriæ aram ex senatu, unde illam Constantius jam removerat, reposuerat autem Julianus apostata, tolli jubebat. Auferebat insuper vestalium privilegia, sacrificulorum commoda, et pecunias sacrificiorum sumptibus destinatas. Idololatræ ut hoc imperatum revocaretur, nihil omiserunt; eaque de causa per Symmachum, nobilissimum virum et oratorem facundissimum, imperatori libellum obtulere. At sanctus noster, cujus consilio imperatorem hæc decrevisse probabile est, ubi a Damaso Romano pontifice Christianorum senatorum libellum accepit (epist. 17, num. 10), tam efficaciter egit apud Cæsarem, ut ejusdem rescripto vis sua integra servaretur, et libellus Symmachianus ne quidem legeretur a Gratiano, ut non temere conjici potest.

B 55. AN. 383.) Hoc anno vitam temporalem æterna mutavit sanctus Acholius. Ejus obitum episcopi Macedoniæ et clerus urbis Thessaloniciæ per litteras beato Ambrosio, qui mirabiliori quadam ratione illum jam noverat, significarunt. Responsum ad eos misit sanctus præsul, in quo postquam intimum suum de morte tanti antistitis dolorem patefecit (epist. 15), et egregias ejus virtutes justis laudibus prosecutus est, lætatum se esse testificatur, quod in ejus locum Anysius ejusdem sancti dignus discipulus, esset locatus. Aliam quoque epistolam Anysio scripsit (epist. 16), in qua, post consuetum gratulationis officium, eum hortatur, ut præceptoris sui ac decessoris imitetur virtutes.

C 56. Hic etiam annus famem passus est, quam subsequenti anno memoratus Symmachus (*Relat. ad Valent.* pag. 83, n. 14) imputavit Christianæ religioni, quod videlicet, puellis Vestæ atque idolorum sacerdotibus privilegia sua essent ablata. Sed Ambrosius argumenta ejus futilia esse pulchre demonstravit; illamque tritici penuriam universalem non exstitisse *plerasque enim provincias redundasse frumento* et proxime sequenti anno *messem feneratam et liberalioris vindemiæ beneficia successisse* (Epist. 18, num. 17 et seq.).

D 57. Maximi rebellionem clades multo gravior imperio illata est quam inopia frumentaria. Tyrannus ille in Anglia malis artibus imperator declaratus est; simulabat tamen purpuram a se non usurpatam sed recusanti atque invito obtrusam esse. Cum magno exercitu transmisit in Gallias ac Gratianus ubi proditum se ac destitutum a suis vidit, versus Alpes fugam tentavit. Verum ubi Lugdunum cursu delatus est, immani scelere necatus fuit die VIII Kal. Septembres, anno vitæ XXIV, imperii autem VII et mense IX. Infelix princeps in hostium suorum potestate detentus, nihil frequentius cogitatione atque ore versabat, quam Ambrosii parentis nomen. *Tu me, ait sanctus antistes, inter tua pericula requirebas, tu in tuis extremis me appellabas, meum de te plus dolebas dolorem* (*De obitu*

Valent. num. 79). Certe quidem sancti hujus mœror quantus fuerit, cuius iudicare expeditum est; ipse tamen variis locis eam expromit, puta in psal. LXI expositione, in qua virtutes interfecti principis amanter laudat, interfectoris vero perfidiam acriter vituperat. Sed extincto postea etiam Valentiniano, doloris modum jam vix habuit. Namque in questibus utrumque germanum simul conjungens, in iis oculos velut sibi effossos esse deflebat, ac Davidis more ita querebatur: *Utinam, filii, pro vobis licuisset hunc spiritum fundere! Compendium doloris inveneram, et gloriosius mihi fuerat pro tantis obire pignoribus* (*ibid.* num. 39). Verumtamen non tantopere sua causa dolebat, quam Ecclesiæ, quæ immani vulnere sauciabatur crudeli cæde hujus principis, quem ex indole ipsius atque virtute maximum sibi defensorem fore speraverat (*ibid.* num. 6).

58. Cæterum non solis verbis præ se tulit sanctus episcopus quantum sibi doloris peperisset mors Gratiani, verum et factis, quam chara sibi esset illius memoria, declarare voluit. Etenim Valentiniano germano ejus puerilem ætatem nondum egresso, paternum animum ac patrocinium omnino exhibuit, ut ipse testatur in illa verba: *Ego te suscepi parvulum, cum legatus ad hostem tuum pergerem; ego Justinæ maternis traditum manibus amplexus sum* (*De obitu Valent.* num. 28). Justina videlicet cum improvisa Gratiani morte omnia confusa et perturbata, seque ac filium in summo periculo esse conspiceret, confugere ad Ambrosium quantumvis ipsi infensa esset, coacta fuit. Illis igitur temporibus difficillimis Ambrosius periculosam ad Maximum legationem non detrectavit, et apud illum Victoris comitis ad Valentinianum ab eodem tyranno missi reditum operiens, per totam hiemem commoratus est (*epist.* 24, num. 7). Quanquam autem omnia tunc erant plena discriminis, non tamen dignitatem suam putavit dejiciendam; sed simul magnanimitate ac prudentia usus, ita cum tyranno egit, ut obtineret ab eo postulata. Sane hanc ejus legationem nemo fuit qui non probaret, præter Maximum. Is enim sequenti anno deceptum se ab eo esse quiritus est. Antistes vero licet has querelas sibi gloriosas arbitrarentur, injuria tamen eas haberi planissime ostendit (*ibid.* num. 5).

59. Et hæc quidem ex Ambrosio ipso discimus: at præterea, ut Paulinus auctor est, *Maximum a communionis consortio segregandum putavit, admonens ut effusi sanguinis domini sui, et quod est gravius innocentis, ageret pœnitentiam* (*Paulin. in Vita Ambr.*, num. 19). Verum cum sanctus præsul semel ac iterum legatus ad Maximum profectus fuerit, et hasce duas legationes non distinguat hic idem auctor; ex serie narrationis probabilius est citatum locum posteriori magis quadrare. Attamen non videtur Ambrosius, siquidem in prima legatione communicasset cum Maximo, eum in secunda

A separare a communionis usu merito potuisse; atque adeo verisimilius est sanctum præsul nec eidem tyranno in sacris unquam consortem fieri, nec aliquo adversus eum temperamento uti voluisse.

60. Ambrosius Mediolani redux, episcopalia munia repetiit: egregiosque illos sermones ex quibus libri *De interpretatione Job et David* compositi sunt, ab eo pronuntiatos existimamus. Conveniebat iisdem temporibus hoc argumentum; ibi (*Admon. in eosd. lib.*) quippe agitur de querimoniis quibus uterque horum sanctorum vitæ humanæ calamitates tam corporeas quam spirituales lamentabantur. Ibidem etiam discutiuntur illæ querelæ, quas et improborum prosperitas et adversitas bonorum solent elicere. Tractandæ porro exornandæque huic materiæ pulcherrimos quosque locos libri Job eleganter exponit, nec minus argute psal. XLI, XLII et LXXII enarrat et illustrat.

61. (AN. 384.) Videtur similiter sanctus episcopus dolorem suum de Gratiani cæde in illis sermonibus, ex quibus constat (*Admon. in hunc lib.*) *Apologia prophetæ David*, patefecisse, licet eundem Gratianum nusquam illic nominaverit. Ut autem de hoc argumento verba faceret, ea re impulsus est, quod geminum Davidis crimen, adulterium nempe atque homicidium, quosdam offendebat longe gravissime. Probat igitur mirum non esse, quod homo fragilis inciderit in hæc delicta, sed admirationem illud mereri, quod tantus princeps tam promptam tamque humilem admissi criminis confessionem edere valuerit, et idem ipsum cum longiori asperiorique diluere pœnitentia, tum continuo bonorum operum exercitio tegere. Hunc porro librum, si antiquissimorum aliquot manuscriptorum inscriptioni fidem habeamus, Theodosio postea misit antistes noster, ut nempe illum ad expiandam, Davidis instar, cædem Thessaloniciæ urbis ab eo jussam exstimularet.

62. Symmachus hoc anno præfecturam Urbis administrabat: is confusionem rerum ac Valentiniani pueri matrisque Justinæ trepidationem commodam ratus, iterum profanarum religionum, altaris Victoriæ, ac privilegiorum restitutionem petere constituit. Quamobrem imperatori libellum obtulit omnibus calamistris eloquentiæ comptum et excultum (tom. II, pag. 828). Et quidem clandestinum rem tentaverat orator ille; sed efficere nequam potuit, ne veniret in Ambrosii cognitionem. Hic ergo istius consilii factus certior, libellum (*epist.* 17) et ipse vel epistolam episcopalis vigoris plenam Valentiniano confestim dedit, qua libelli Symmachiani sibi copiam fieri postulabat, ut ei responderet accuratius. Itaque mox ut a Cæsare hoc scriptum obtinuit, tam perspicue tamque valide singula ipsius capita diluit ac confutavit (*epist.* 48), ut Symmacho necessarium super ea causa silentium imponeret. Hunc secundum libellum post vindemiales ferias scriptum imperatori Ambrosius noster tradi curavit, quem quidem libellum, sicut

priorem, lectum in frequenti consistorio, quæ petebantur, assecutum esse ex epistola sancti præsulis ad Eugenium discamus licet.

63. Idem Symmachus per suam præfecturam de Christiana religione melius est meritis quam cogitaverat; quandoquidem Mediolanum, cujus cives magistrum rhetoricæ ab eo petierant, Augustinum ea gratia pergere voluit. Quam amice autem Augustinus eo veniens ab Ambrosio exceptus fuerit, eleganter ipse describit, cujus proinde nos non pigebit verba mutuari: *Et veni, ait, Mediolanum ad Ambrosium episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, cujus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, et lætitiæ olei, et sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo Dei, et peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit. Et eum amare cœpi, primo quidem non tanquam doctorem veri, quod in ecclesia tua prorsus desperabam, sed tanquam hominem benignum in me. Et studiose audiebam disputantem in populo, non intentione qua debui, sed quasi explorans facundiam, utrum conveniret famæ suæ, an major minorve proflueret, quam prædicabatur: et verbis ejus suspendebam intentus, rerum autem incuriosus et contemptor astabam: et delectabar suavitate sermonis, quanquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis, quam Fausti erat, quod attinet ad modum: cæterum rerum ipsarum nulla comparatio; nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem* (lib. v *Confess.* cap. 23). Hactenus Augustinus, qui hac narratione nobis aperit non solum quam alto consilio quasi manu ductus sit ad Ambrosium, ut revocaretur ab erroribus; verum etiam quanta esset apud homines præsulis nostri existimatio, quamve rationem et in excipiendis exteris, et in populis instituendis ille sequeretur. Deinde explicat idem Augustinus quibus gradibus Ambrosiana verba primum in mentem suam veritatis lumen intulerint, ac demum immutaverint voluntatem. Sic autem de hoc loquitur: *Et cum cor aperirem, inquit, ad excipiendum quam diserte diceret, pariter et intrabat quam vere diceret, gradatim quidem* (ibid. cap. 24).

64. Hujus quoque anni esse putamus duos libros *De pœnitentia* (*Admon. in eosd. lib.*), quos Ambrosius scripsit contra Novatianos. In eis horum hæreticorum deliras simul atque crudeles opiniones funditus evertit, necnon auctoritatem dimittendi peccata Ecclesiæ a Christo datam invicte probat. Quod autem istic leguntur ea verba: *Ego aliquem laborem pro sancta Ecclesia suscepi* (lib. II, c. 8, num. 73); illis utique si labor innuatur contra Symmachum atque ethnicos ab Ambrosio susceptus, eosdem libros ab hoc ipso anno multum removendos censebit nemo.

65. (AN. 385.) Monica, filium *terra marique, et in periculis omnibus secuta*, non multo post ad eum

A venit Mediolanum. Eam dignatus est sanctus Ambrosius eadem comitate ac benevolentia, quam jam Augustino exhibuerat (lib. VI *Confess.* cap. 4). Augustinum vero a Manichæorum commentis ac probris abalienatum offendit mater, nondum tamen erga veritatem doctrinæ catholicæ satis propensum. Summa lætitia eadem affecit filii agitatio; certam enim spem inde capiebat conversionem ejus vicinam esse. Quapropter ut eam a divina clementia consequeretur, geminatis precibus, cœpit *et studiosius ad ecclesiam currere, et in Ambrosii ora suspendi ad fontem salientis aquæ in vitam æternam. Diligebat autem illum virum sicut angelum Dei, quod per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem jam esse perductum* (ibid.).

B 66. Qua porro veneratione sanctum antistitem prosequeretur pia illa vidua, vel hinc intelligas, quod *cum ad memorias sanctorum, inquit Augustinus, sicut in Africa solebat, pultes et panem, et merum attulisset* (ibid. cap. 2); ubi audivit a janitore propter abusus quosdam hunc morem ab episcopo fuisse interdictum, *tam piæ atque obedienter, perguit idem ille, amplexa est, ut ipse mirarer quam facile accusatrix potius consuetudinis suæ, quam disceptatrix illius prohibitionis effecta sit* (ibid.).

C 67. Interim Augustinus in veritatis itinere semper ulterius progrediebatur, de Ambrosio autem ita sentiebat: *Ambrosium, inquit, felicem quemdam hominem secundum sæculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent; cælibatus tantum ejus mihi laboriosus videbatur* (ibid., cap. 3). Optabat non mediocriter longius cum eo inire colloquium, ut ei mentis suæ motus atque agitationes aperiret. Subinde ad ipsum pergebat illam ob causam, cumque ædes episcopales nemini non paterent, facili negotio ad ipsum accedebat. Verum quia sanctus antistes aut diversorum hominum serviebat infirmitatibus, aut Scripturarum meditatione occupatus erat, Augustino nulla dabatur copia sciscitandi quæ cupiebat. Eum tamen alloquebatur interdum Ambrosius, eique propter maternam pietatem gratulabatur.

D 68. Sed Augustinus, congressu tam perfunctorio minime contentus, ut, qua licebat, desiderio satisfaceret suo, illum *in populo verbum veritatis recte tractantem omni die Dominico audiebat* (ibid.). His concionibus nubes quibus interior ejus obtutus obcæcabatur, dissipatæ sunt; ipseque catholicæ fidei veritatem agnoscere, ac Manichæorum errores maxime circa prisca fœderis Testamentum despiciere cœpit. *Sæpe in popularibus sermonibus suis, inquit, docentem Ambrosium sæpius audiebam: Littera occidit, spiritus autem vivificat, cum ea quæ ad litteram perversitatem docere videbantur, remoto mystico velamento, spiritaliter aperiret* (ibid. cap. 4). Non est ergo cur aliquis miretur, quod Ambrosius tantopere mysticum urgeret intellectum in sermonibus hoc et sequenti anno de suggestu habitis, quorum plerique in libros redacti sunt. Hos certe

libros fastidiosi quidam majori haberent in pretio, si temporum illorum necessitatem, et expressam ipsorum efficacia magni Augustini conversionem tantisper attenderent.

69. Ambrosius, qui ultra Mediolanensis Ecclesiae limites sollicitudinem suam extendebat, rogatus a Vigilio ad Tridentinam sedem nuper evecto, praecipua episcopalis dignitatis munera per epistolam ipsi exposuit (epist. 19). Prae caeteris autem illum admonebat, ut ne connubia inter cultu dispares coire permitteret, hoc est inter Christianos et infideles. Cujus admonitionis necessitas oriebatur ex idololatrarum multitudine, quae in Tridentinis finibus tunc tanta erat, ut idem Vigilius cum eos niteretur adducere ad Christi cognitionem, ab ipsis martyrio affectus memoretur.

70. Ubi primum Justina pacem a Maximo sibi concessam vidit, ea opportunitate constituit abuti, ut Ambrosio bellum indiceret; rata enim auctoritatem filii jam satis esse confirmatam, omnia in se atque in imperium sancti viri merita oblivione delevit. Occasionem ipsi exhibuit, quod in proximo erat, resurrectionis Dominicæ festum; ut ad Ambrosium mitteret (epist. 20), qui Portianam basilicam, hoc est extramuranam, peterent Arianis. Id cum ingenti animo negasset sanctus praesul, imperatrix ex eo efferata, filii nomine ac terrore obiecto, rem extorquere conata est. Quapropter feria sexta ante Dominicam quae dicitur Palmarum, veniunt ipsius jussu comites quidam consistoriani, qui basilicam novam, hoc est intramuranam, quae superiori erat amplior, poscerent ab eodem Ambrosio (*ibid.*). Hic autem rursus modeste simul ac generose reposuit *templum Dei a sacerdote tradi non posse* (*ibid.*, num. 2). Postridie praefectus ipse convenit sanctum virum, ut vel Portiana basilica concederetur. Maxima cum pietate ac constantia populus reclamavit, quod cum cerneret idem praefectus, ad palatium rediit, imperatori quae gesta fuerant, nuntiaturus. Sanctus antistes, hujusmodi turbis non deterritus, Dominica Palmarum sacris consuetis rite operatus est. Verumtatem dum competentibus traderet symbolum, a quibusdam audivit, *quod ad Portianam basilicam de palatio decumanos misissent; et vela suspenderent* (*ibid.*, num. 4); ut videlicet a Valentiano, hanc ecclesiam occupari vindicarique significarent. Ambrosius ab offerendo sacrificio non absistebat, cum nuntiatum est presbyterum quemdam Arianorum, Castulum nomine, a populo fuisse captum. Id episcopus graviter tulit, atque extemplo presbyteros ac diaconos huc destinavit (*ibid.*, num. 5 et seq.), a quibus sacrificulus liberaretur. Justina tamen seditionis loco illud accipiens, multos civium conjecit in vincula, palatio justitium indixit, magnasque minas intantavit optimatibus. Attamen denuo missi sunt ad Ambrosium tribuni et comites, qui eum de cedenda una ex basilicis compellarent (*ibid.* num. 8 et seq.). Interim vero jussi sunt milites ad eam occupandam

A sese conferre. Sed cum eos beatus antistes esset allocutus, confestim ad stationem suam redierunt. Ambrosius vero feriam tertiam in ecclesia integram exegit: imminente autem noctis tempore, rediit in aedes episcopales: ut si eum in exilium pellere vellent, paratum invenirent (*ibid.* num. 10). Postridie ejus diei antelucana hora domo egressus, cinctam militibus reperit ecclesiam, in qua nihilominus lectiones consuetae recitabantur. Imperavit episcopus milites sacrae communionis jure interdicti, quo illi deterriti, ad catholicorum partes accesserunt. Tunc ille ambonem basilicae conscendens, ex libro Job quem tunc legi contigit, ad populum concionatus est (*ibid.* num. 14 et seq.). Dum sermonem suum rebus praesentibus scite adaptaret, eum interpellant, vela removeri ex basilica significantes, quod imperatorem cepto desistere indicio erat. Prosequebatur concionem suam antistes noster, cum ecce ibi notarius ab imperatore ad eum venit, qui et tyrannum ipsum appellavit (*ibid.* num. 22), et verbis tractavit injuriosissimis. Modeste quidem ille respondit, sed nihil remisit de constantia. Non permissus est eo die domum regredi, sed *cum fratribus in basilica minore* cauendis psalmis omnes pernoctarunt. Sequenti die, id est feria quinta majoris hebdomadae, Jonae prophetia more solito recitata est, quam dicendo exponere incepit Ambrosius (*ibid.* num. 25). Haud multum processerat in instituto sermone, cum a quibusdam ei refertur praecipisse Valentianum ut recederent milites, ac cives qui in vinculis erant, dimitterentur. Incredibilem apud catholicos voluptatem peperit hoc nuntium. At etiamsi persecutio illa hic finierit (*ibid.* n. 27 et 28). nuntiabantur tamen imperatoris verba nonnulla, quae securos esse non patiebantur eosdem catholicos: et Caligonus Valentiniani praefectus cubiculo, ab Ambrosio misit, qui suis verbis ei diceret: *Me vivo, tu contemnis Valentinianum? Caput tibi tollo* (*ibid.* num. 28), Cui generosum hoc et plane episcopale responsum dedit: *Deus permittat tibi ut impleas quod minaris; ego enim patiar quod episcopi, tu facies quod spadones.* Ejusdem ennuchi, sed suppresso illius nomine, Ambrosius meminit in Commentatione *De Joseph patriarcha*, ubi haec voces etiam leguntur moderationis sancti episcopi vere indices: *Ne ipsius quidem sermones mei meminisse delectat, quem tunc temporis vel effuderit, vel extorserit Ecclesiae contumelia* (lib. de Joseph, c. 6, num. 33 et seq.). Subjungit tamen illum non multo post poenas dedisse, sed condemnatum alterius criminis, quod Augustinus nobis explicat in eum modum, *Calligonum, inquit, Valentiniani junioris eunuchum gladio novimus ultore punitura, meretricis confessione convictum* (lib. vi in Julian. c. 14).

71. Dici non potest quam consternata fuerit Marcellina, ubi primos hujus tumultus rumores accepit. Statim igitur crebris litteris fratrem rogavit ut se omnium faceret certiolem. Ambrosius vero

sollicitam de se sororem charissimam animi pendere nequaquam passus, ei per ordinem omnia scripsit; e cujus epistola (epist. 20) quæ de hac eadem persecutione a nobis narrata sunt, mutuo sumpsimus. Nonnulli porro hanc persecutionem sequenti anno excitatam autumant; sed non differendam ultra hunc ipsum demonstravimus proprio loco (*Admon. in epist. 20 et 21*).

72. (AN. 386.) Etsi Justinæ vexationes sopitæ viderentur, optime tamen Ambrosius fore præviderat, ut non quisceret hæc Ariana. Et certe non diu odium illa continuit: sed ut efficacius cogitata perficeret, jam inde a mense Januario hujusce anni persuasit filio scribendam legem, quæ Arianis in ecclesiam conveniendi potestatem faceret, pœnamque capitis eis irrogaret, qui contra non modo palam intercedere, sed vel *clanculo supplicare* attentavissent (lib. ult. *De fide*). Jussit imperatrix Benevolum, *Memoriæ scriniis præfectum*, hanc legem exarare atque obsignare (*ibid.*). Hic vero, conscientiam favori anteponeus, hoc detrectavit, ac propterea libentissimo animo subivit exsilium, hujus operam supplevit Auxentius, qui se, ut Ambrosius testificatur, episcopum Arianorum esse jactabat. Sed sanctus præsul de illo sic loquitur imperatori: *Nam ego, inquit, nec episcopum novi, nec unde sit, scio* (epist. 21, num. 9). Nihilominus tamen ex antistite nostro discimus illum ex Scythia oriundum esse, et inde cum venisset Mediolanum, posito Mercurini nomine, sub quo criminibus infamis evaserat, dictum Auxentium. Quippe *ita erubuit*, ait Ambrosius, *ut mutaret vocabulum* (*serm. contr. Auxent. num 22*). Sic autem voluit se appellari, quod propter memoriam veteris Auxentii acceptiorem se paucis illis, et potissimam partem exteris Arianis qui sequebantur imperatricem, fore credebatur. Et hujusmodi erat præcipuus ille Justinæ minister, a quo scriptum fuit dirum hoc edictum, quod fletus quidem expressit catholicis, Ambrosii vero mentem infringere minime valuit.

73. Post hujus legis promulgationem, relicta urbe Mediolano, imperator una cum matre Ticinum venit, et ibidem legem edidit xv Kal. Mart. Verisimile autem est tunc contigisse, ut eadem princeps cunctis orthodoxis semper infesta, viduæ depositum Ticinensis episcopi fidei creditum extorquere conniteretur (lib. *De legat. et decret.*). Verum episcopus, re cum Ambrosio communicata, istiusmodi viam inivit, qua sanctitas depositorum sarta tectaue custodiretur (lib. II *Offic. c. 29.*).

74. Inde Justina, procul dubio magis inflammata in Ambrosium, acerbiora gravioraque adversus eum machinata est. Ubi enim rediit Mediolanum, Dalmatius tribunus ac notarius imperatoris nomine sanctum virum convenit, ut judices, quemadmodum fecerat Auxentius, et ipse deligeret (epist. 21, num. 1): quibus in palatio considentibus, de fidei suæ dogmatis disputaret: sin autem secus, solum verteret, ac sedem suam cederet Auxentio. Am-

brosius, convocatis, qui Mediolani tunc versabantur, episcopis presbyteris, de mandato imperiali ad eos retulit. Cum visum esset illis omnibus libellum Cæsari offerri oportere, idem Ambrosius ejus scribendi suscepit provinciam. In eo exposuit imperatori, quibus de causis in palatio coram profanis iudicibus de fide disputare sibi non liceret (*ibid. num. 2 et seq.*): sed eadem illa controversia in concilio tractanda esset. Adjecit etiam ad se audiendum cum de fide disserebat in Ecclesia, liberum aditum cunctis patere: se in palatium venturum fuisse, ut hæc coram diceret (*ibid. num. 17*): sed per episcopos et catholicum populum sibi non licere: eosdem similiter obnixè prohibere quominus excedat Mediolano; persuasos videlicet unum idemque esse hoc rerum statu Ecclesiam deserere, ac eam prodere hæreticis. Postea se ipse recepit in ecclesiam, ubi per aliquantum temporis die ac nocte populus eum sepsit frequentissimus, ne sibi per vim eriperetur. Et sane missi ab imperatore militum manipuli ecclesiam cinxerunt: at ipse nedum ullum præferret timoris indicium, votis omnibus expetebat martyrii gratiam: atque adeo populum ne sibi ad illud impedimento esset, obtestabatur, ob oculos eidem ponens quam vanæ essent eorum excubiæ, cum portam apertam cæcus reperisset, quam illi putaverant diligenter oclusam, nec patentem deprehendere milites potuerant. Dum custodiretur in ecclesia, populum suum cum Scripturarum lectione tum ipsarum expositione consolabatur. Superest adhuc una e præcipuis concionibus per id temporis ab eodem habita (*sermo De Basil., tom. II, pag. 863*), quæ non minimam eorum conatum partem memorat, quibus pastorem gregemque catholicum hoc etiam anno per sacros dies Resurrectionis Ariana rabies divexavit. Ambrosius vero in communi hac mœstitia præter memorata solatia et aliud adjunxit, nimirum hymnorum quos in honorem divinissimæ Trinitatis ipse composuerat, sacrum concentum. Canebat eos hymnos totus populus cum tanto pietatis interiorisque affectus motu, ut lacrymarum vim plurimi effunderent. Certe Augustinus, horum omnium testis oculatus, postquam de parente his verbis locutus est: *Ibi mater mea, ancilla tua, sollicitudinis et vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat* (lib. IX *Confess. c. 6 et 7*); de se quoque ita subjungit: *Quantum flevi, inquit, in hymnis et canticis suave sonantis Ecclesiæ tuæ commotus acriter!* Rationem autem in his cantibus observatam esse occidentali Ecclesiæ nondum usitatam, postmodum vero in ea propagatam, hæc Augustini verba testantur: *Tunc, ait ille, hymni et psalmi, ut canerentur secundum morem orientalium partium institutum est, et ex illo in hodiernum retentum, multis jam et pene omnibus gregibus tuis et per cætera orbis imitantibus* (*ibid.*). Eadem etiam de hoc instituto tradit Paulinus (*in vila Ambros. num. 13*). Verumtamen quod psalmodiæ atque hymnodiæ genus hic

sit intelligendum, non satis constat inter auctores, A neque etiam hujus loci est operosius id explorare.

75. Clarius quiddam atque illustrius, ut duo memorati scriptores narrant, divinitus accidit, *ad coercendam*, inquit Augustinus, *rabiem femineam, sed regiam (locis citatis)*. Enimvero hac tempestate corpora Protasii ac Gervasii fratrum martyrum divino monitu Ambrosio nostro revelata sunt, quorum solemnem exhumationem, translationemque dum refert Ambrosius, nec sermones in ea celebritate abs se habitos, nec miracula magno numero a martyribus tunc perpetrata silentio præterit (epist. 22) : imo nec calumnias hæreticorum, qui diabolo ipso magis perfidi, quos Christi martyres hic fatebatur, obstinate juxta ac impudenter negare audebant. Augustinus, qui præsens erat, horum etiam non semel meminit (lib. IX *Conf.* cap. VII; et lib. II. *De civ. Dei*). Paulinus autem, a quo illa quoque non omittuntur, adjuncta quædam hujus persecutionis memoriæ prodidit, quæ Ambrosius atque Augustinus reticuere. Hujusmodi est quod narrat de Euthymio (*in Vita Ambr.* num. 14 *et seqq.*), qui cum mandato imperatricis vehiculum parasset, quo sanctum antistitem exportaret in exilium, sequenti anno solum vertere ipsemet jussus, eodem curru patria excedere coactus fuit. Sed utri persecutioni hoc tribuendum, non explicuit. Circiter hoc etiam tempus evenisse idem asserit, ut in Ecclesiæ gremium reverteretur quidam ex Arianis, (*Ibid.* num. 17), qui angelum sancto viro astantem se vidisse aiebat, et quæ populo exponeret ipsi suggerentem.

76. Re vera minime obscurum est hac ipsa tempestate pronuntiatos esse illos sermones, ex quibus præstantissima sancti doctoris opera composita sunt. *Expositio in psalmum cxviii (Admon. in hunc psal.)*. quæ inter pulcherima ejusdem monumenta jure memoratur, multos sermones hujusce anni in se continet : sed multos etiam anni sequentis, ut suo loco demonstratum est (*Admonit. in Expos. psal. cxviii*). Hujus operis huc spectat propositum, ut Christiani et officiorum suorum informentur cognitione, et ad eadem morum honestate ac pietatis cultu implenda stimulantur. Id autem beatus Pater melius effici omnino non posse arbitratus est, quam psalmodum nobilissimi, ac moralium preceptionum refertissimi enarratione; cui præterea annexam voluit explicationem locorum e Canticis bene multorum, quos argumento suo magis congruere existimavit.

77. Quamvis Baronii sententia fuerit Ambrosiana in Evangelium beati Lucæ commentaria inde ab anno 376 scripta fuisse; attamen extra dubium est in sermonibus, ex quibus compactum est hoc ipsum opus, Arianorum infestationis, tanquam rei admodum recentis, fieri mentionem. Aliunde vero cum appareat eosdem sermones non nisi per biennium fuisse absolutos, erunt forte qui conjiciant doctorem nostrum alternis Dominicis tunc in psal-

lum cxviii, nunc in Lucæ Evangelium verba fecisse. Qui autem utrumque argumentum continuis Dominicis ad finem usque tractatum volent (*Admon. in eod. opera*), quominus conciones in Lucam rejiciant in sequentem annum, nihil prohibebit.

78. Episcopi Æmiliæ provinciæ, quæ nunc archiepiscopatu Bononiensi comprehenditur, Ambrosium hoc anno per litteras consuluerunt qua die anno proximo festum Paschatis esset celebrandum; etenim cum fore viderint, ut in VII Kal. Maias illud incideret, utrum hic dies ad primum æquinocitii mensem pertineret, illi ambigebant. Eorum interrogationi satisfacit sanctus antistes (epist. 23), et solutis omnibus difficultatibus, eo die memoratum festum celebrari debere planum facit.

B 79. Per tempestatem vindemiarum Augustinus, cujus conversioni supremam manum Deus imposuerat, venit in *Cassiacum Verecundi villam* (lib. IX *Conf.* cap. v) : et e vestigio hinc ad Ambrosium, quem in hoc opere primum divinæ gratiæ ministrum ducebat, litteras dedit (*Ibid.* cap. vi) : *Et intimavi*, inquit, *per litteras antistiti tuo vero sancto Ambrosio pristinos errores meos, et præsens votum meum, ut moneret quid potissimum mihi de libris tuis legendum esset, quo percipiendæ tantæ gratiæ paratior aptiorve fierem. At ille jussit Isaiam prophetam ; credo quod præ cæteris Evangelii vocationisque gentium sit prænuntiator apertior*. Verumtamen cum prophetæ hujus satis assequi sensum non posset, ejus lectionem in aliud tempus ratus est differendam.

C 80 (AN. 387.) Statim atque tempus adfuit, quo catechumeni se ad baptismum inscribi curant, sub extremam scilicet Quadragesimam, Augustinus, Alypio suo, et filio Adeodato comitantibus, Mediolanum rediit, ut simul in ordinem competentium admitterentur : *Ubi*, ait ille, *tempus advenit, quo me nomen dare oporteret, relicto rure Mediolanum remeavimus*. Contigit autem ut tunc temporis de moralibus quotidianum sermonem haberet Ambrosius (*De myst.* cap. I, n. 1). Alibi vero declaratum est, moralem istam, quam hoc loco innuit idem episcopus (*Admon. in lib. de Abrah.*), disputationem aptius intelligi neutiquam posse, quam de sermonibus, ex quibus libri de patriarchis compositi sunt. Primi eorumdem collocantur libri *de Abraham*, quo in opere sancti hujus viri *impigram fidei devotionem* Ambrosius demonstrat (lib. *De Joseph*, cap. I, num. 7), ab ipso quoque factis impletum, quod vix jejuna quadam idea philosophi intellexere.

D 81. Liber *de Isaac et anima* duos illos sequitur. Hic autem eo pertinet, ut in eodem sancto patriarcha *sinceræ mentis puritatem* oculis subjiciens (*ibid.*), ipsum Christi Domini, Rebeccam vero ejus uxorem Ecclesiæ typum exstitisse patefaciat : nec non utrumque illum conjugem animæ fidelis cum cœlesti sponso nuptiis accommodet.

82. Quod in libello superiori Ambrosius de anima disputaverat, eum induxit, ut edita opella *De bono mortis*, nihil terribile inesse morti plauum faceret; simulque astrueret omnino oportere, ut, *abdicatis corporis delectationibus, cupiditatibus omnibus, mundique illecebris* (lib. *De bono mort.* cap. III, n. 9), in perpetuum sæculo moriamur.

83. His sermonibus ad præparandos catechumenos appositissimis imbuti Augustinus atque alii, aqua vivifica in pervigilio Paschatis, quod VII Kal. Maias anni præsentis celebratum diximus, tincti fuere. Initiatos sacro baptismo confestim sacramentorum quæ receperant, sicut et eorum quæ occultari prius solebant, expositione sanctus episcopus rite instituit: qua quidem ex catechesi librum *De mysteriis* factum putamus (*Admon. in lib. De myst.*).

84. Rediit ad moralia præcepta sanctus Ambrosius, et ut candidam illum neophytorum turbam a redeundo in sæculum, cui per baptismum nuntium remiserant, fortius deterreret; ideo sermones pronuntiavit, qui nunc redacti in librariam formam, sub titulo libri *De fuga sæculi* ad nos pervenere (*Admon. in eumd. lib.*).

85. Commentationem hanc excipiunt duo libri *De Jacob et vita beata*, in quibus Ambrosius *singularem animi laborumque patientiam* in eodem sancto imitandam proponens (lib. *De Joseph. patr.* cap. I, n. 1) beatitudinem in calamitatibus, afflictationibus, ac doloribus esse positam evidenter docet.

86. Non prætermisit Josephi historiam antistes noster, sed in eam non semel verba fecit, præ cæteris ejusdem patriarchæ dotibus, castitatem ejus egregie prædicans (*Ibid.* c. 6, num. 30 et 38). In idem argumentum jam superiore anno concionatum se esse illic testatur; verum aut exciderunt sermones illi, aut forte chartis nunquam mandati sunt.

87. Horum tractatum ordinem cogit liber *De benedictionibus patriarcharum* (*Admon. in eumd. lib.*). Hunc brevi intervallo lucubrationem de qua proxime nos dicebamus, secutum esse, atque ante alteram Ambrosii ad Maximum legationem publice pronuntiatum probabile est.

88. Jam veniamus ad secundam istam legationem. Omnes hujusce tyranni motus satis promebant Italiæ provinciis eum imminere, spoliandique Valentiniani consilium cepisse. Justina, hoc tanto periculo vehementer perculsa, nullius opem præsentiosem arbitrata est, quam sancti Ambrosii. Quapropter cum hic memoriam injuriarum nullam retineret, rogatu ejusdem imperatricis rursus legati ad tyrannum illum onus subivit. *Ego tuus*, inquit, *iterum legatus repetivi Gallias, et mihi dulce pro salute tua primo, deinde pro pace, atque pietate qua fraternas reliquias postulabas, nondum pro te securus, et jam pro fraterno honore sollicitus* (*De obitu Valent.*, num. 28). His verbis causa legationis aperitur: ipse vero sanctus antistes, quem ex ea successum retulerit, scripta Valentiniano epistola

A significavit (epist. 24), omnemque rerum cum tyranno abs se gestarum pertexuit ordinem. Hanc epistolam dum rediret, ex ipso itinere Cæsari misit; ne forte quis antevertens, mentem ipsius maligne occuparet; et simul ut princeps, rerum omnium factus certior, adversus hostem tam formidabilem, qui eum opprimere apud se statuerat, paratus esset. Duplicis generis episcopos, a quorum communione penitus abstinuit, apud Maximum reperit Ambrosius. Priores erant, qui eidem Maximo communicabant (*ibid.*, num. 12); unde Paulinus ipsum a beato præsule communionis consortio privatum asseverat (*in Vita Ambr.* num. 19), ut jam dictum est: posteriores vero, *qui aliquos, devios licet a fide, ad necem petebant* (epist. 24, num. 12), nempe Ithaciani a quibus apud Maximum accusatus est Priscillianus, et iisdem agentibus, cum ipse tum ejus sectatores gladio truncati sunt. Hanc sancti Ambrosii constantiam et animi magnitudinem non tulit tyrannus: sed graviter commotus jussit cum *sine mora regredi* (*ibid.*).

89. Maximus redeuntem prope secutus, nomine obsistente, Italiam invasit: Valentinianus vero, metuens ne incideret in ejus manus, et eadem inhumanitas ab eo tractaretur, quam Gratianus expertus erat, consensu navigio, venit Thessalonicam, seque fidei ac præsidio Theodosii totum commisit. Profugum Theodosius excepit perquam humaniter: eundem vero pie admonuit has tantas clades ob propugnatum hæresim Ariam ac divexatam Ecclesiam catholicam divinitus immittas ne dubitaret.

90. Tametsi autem Ambrosio Maximus intentavisset acerbissimas minas, non illi tamen, ut quidem videtur, damnum intulit. Usque adeo etiam apud malos venerationem invenit virtus! Præter opera jam recensita hujus quoque temporis esse credimus plures epistolas, quibus sanctus vir multorum dubiis sibi per litteras certatim propositis responsa dedit. In harum numero epistolæ ad Sudium duæ reponi possunt (epist. 25 et 26). In sæculari foro hic judex erat: is cum videret, Priscilliano urgentibus Ithacianis capitis condemnato, recedere plurimos ab eorum omnium communione qui capitalem sententiam in quempiam tulissent, sciscitatus erat ex Ambrosio, num sibi a sacris esset abstinendum, quoties aliquem extremo supplicio ipse addixisset. Ejus interrogato Ambrosius ita respondit: Plerique sponte se abstinere, et laudantur quidem, nec ipsi eos laudare non possumus, qui auctoritatem Apostoli eatenus observamus, ut iis communionem non audeamus negare. Deinde vero quasi episcopus in exhibendam potius reis clementiam quam severitatem illum hortatur.

91. Hoc etiam tempore sæpius ad Irenæum charissimum filium et Ecclesiæ Mediolanensis presbyterum aut diaconum, scripsit Ambrosius. Prima epistola (epist. 27), Deuteronomii versum enucleat et societatem perditorum hominum suadet evitandam,

Secunda non multo post secuta (epist. 28), ipsius vitam, ut pote hominis diviniore characterenobilitati, probat perfectiorem esse debere, ac sæcularium conversatione multo sanctiorem. Eodem die domum reversus a vigiliis sanctus episcopus, studiis suis de more repetitis, versum Scripturæ, quem modo in synaxi cantari audierat, revolvere animo cœpit. Admovit statim manum calamo, et exarata epistola tertia, Irenæum interpretatione ejusdem versiculi exhortatus est (epist. 29), ut per mundi contemptum atque repudium supremo bono unice adhereret. Vix ferendam dederat hanc epistolam, cum locus ex Aggæo ei succurrit, huic ipsi argumento plane conveniens, qui materiam elucubrandæ quartæ epistolæ suppeditavit (epist. 30).

92. Irenæus, tantis benevolentiae ac facilitatis Ambrosianæ testimoniis plectus, non dubitavit sanctum episcopum super variis quæstionibus consulere. Quæstionum ejus hæc prima fuit, utrum major consenda esset eorum charitas, qui ab unguiculis Dei obesquio se mancipassent, an vero eorum qui provectori tantum ætate? Hujus dubii haud injucundi explicationem epistola una complexus primo fuerat Ambrosius (epist. 31), at mox aliam de eadem re supperaddidit (epist. 32). Acceptis autem prioribus litteris Irenæus ob locum quemdam Deuteronomii in his citatum difficultatis aliquid passus, illud iterum ipsi proposuit, a quo et optatam ejusdem quæstionis continuo accepit solutionem (epist. 33).

93. Horontianus, sancti doctoris et ipse discipulus, qui clericorum in contubernio educatus ab infantia, manibus Ambrosii diaconus aut presbyter consecratus fuerat, præceptorem suum interrogavit, numquid humana anima cœlestis esset substantiæ? Duabus epistolis (epist. 34 et 35), quarum priorem brevissimo spatio secuta posterior est, sanctus præsul illum docuit animæ nostræ naturam esse spiritualement, eumque ut librum quartum Esdræ pervolveret, multum impulit. Idem Horontianus de quibusdam Apostoli verbis quorum ab Ambrosio citata fuerant antecedentia, quid ille sentiret, scire optavit. Satisfecit ipsius voluntati antistes noster (epist. 36), sed eorum verborum occasione imperare sibi non potuit, quin martyrii opportunitates sibi ereptas apud eum defleret gravissimis verbis: *Quales occasiones, inquit, habuit, et de ipso prope fine revocatus sum (Ibid. num. 4)!*

94. Simplicianus Ambrosio significavit, quanta voluptate affectus esset iis legendis, quæ in Paulinas epistolas ad populum disseruerat: quamque gratum sibi esset futurum, si quid insuper ejusdem generis ad se mitteret. Major erat Ambrosii erga hunc virum observantia, quam ut ejus optatis non annueret. Epistolam igitur ad illum dedit, qua complexus ea fuerat, quæ in alium Apostoli textum pronuntiaverat coram populo: ubi præterea id probaverat, *libertatem nostram in Christi esse sapientia* (epist. 37). Sed hoc ultimum rursus repetens, veras divitias in

eadem quoque sapientia esse positas aliis litteris clare demonstrat (epist. 38).

95. Denique circa id temporis Faustinum quemdam amissam sororem virtutis singularis ac meriti feminam lacrymis lugentem sane immodicis Ambrosius epistolam consolatus est (epist. 39).

96. (AN 388.) Justinam Arianam illam imperatricem vulgo existimant non revertisse in Italiam, sed in fuga ipsa fato concessisse; ita ut non sine divino judicio quæ toties Ambrosium ejicere in exsilium conata fuerat, exsul atque extorris ipsa moretetur. Si qua etiam conjectura in Paulini verbis statui possit (*in Vita Ambr. n. 20*), circiter hunc annum contigisse dicemus, ut magus quidam, Innocentius nomine, cum torqueretur ob varia scelera, confessus fuerit, Justina gubernante conductum semet ab Arianis ut in episcopum populi odia excitaret, execranda sacrificia celebrasse, sed irrito conatu. Subdit Paulinus (*ibid.*) manum percussoris ad Ambrosium missi exaruisse, atque a sancto viro eidem fuisse mox restitutam. Narrat (*ibid. 21*) postea Probum curasse, ut puer notarius deduceretur ad Ambrosium, cujus beneficio a dæmone liberaretur.

97. Cum Valentiniano transiit Theodosius in Italiam, ac duabus victoriis de Maximo tyranno citius reportatis, Aquileiam, quo tyrannus ille se receperat, obsidione cinxit: qua expugnata in illum gladio animadvertit. Summam in his victoriis Theodosii moderationem certatim historici laudibus cumularunt: quibus si quidquam adjicere induceremus in animum, instituti nostri terminos excederemus. Non tamen possumus quin ea quæ Ambrosii precibus concessit imperator, Ambrosianis verbis hic efferamus: *Debeo, inquit, beneficiis tuis, quibus, petente me, liberasti plurimos de exiliis, de carceribus, de ultimæ necis suppliciis* (epist. 40, num. 25).

98. Maximi partibus profligatis, venit Theodosius Mediolanum, unde Ambrosius Aquileiam profectus erat. Ambrosiani itineris quæ causa fuerit, ignoratur. Opinatus est cardinalis Baronius (*ab ann. 388*) susceptum illud fuisse, ut Valeriano, qui eam gubernaverat Ecclesiam, sufficeretur novus episcopus. Verum tamen astruendæ huic opinioni testimonium nullum reperire est. Utcumque autem se res habeat, Ambrosius ibidem tunc versabatur, cum perlata est ad eum fama de Theodosiano quodam edicto, quod contra episcopum *Castri Callinici*, ubi a nonnullis Christianorum Judaica synagoga incensa fuerat, et contra monachos qui Valentinianorum templum combusserant, idem sanxerat. Scripsit extemplo imperatori sanctus antistes in gratiam episcopi ac monachorum: sed cum Theodosius, aurem purpuratorum consiliis plus æquo præbens, edictum suum revocasset, prima data occasione coram eodem principe concionandi, tanta cum libertate indignitatem dati rescripti demonstravit, ut ejus revocationem non concedere non potuerit bonus imperator. Quamvis autem episcopalis generositatis haud facile isto exemplo reperiat aliud nobilium

quia tamen cum apud Paulinum (in *Vita Ambr. n.* 22), tum in duabus epistolis Ambrosianis exacte describitur (epist. 40 et 41) hic de eodem plura dicere supersedemus.

99. Hoc anno pagani denuo periculum facere minime dubitarunt, num a Theodosio profanarum religionum jam sæpius petitam instaurationem possent extundere. Symmachum in hac etiam petitione antesignatum sese præbuisse non ægre credimus; at vero cum Ambrosium etiam hac vice Christianæ religionis patronum offendisset, repulsam a Cæsare passus est turpissimam. Id narrat ipse Ambrosius ad eum modum: *Postea etiam clementissimo imperatori Theodosio coram intimavi, atque in os dicere non dubitavi, cui intimavi senatus legatione hujusmodi, licet non totus senatus poposcerit, insinuationi meæ tandem assensum detulit, et sic aliquibus ad ipsum diebus non accessi: nec moleste tulit, quia non pro meis commodis faciebam, sed quod et ipsi, et animæ meæ proderat, in conspectu regis loqui non confundebat* (epist. 57, num. 4).

100. (AN. 389.) Sermones quos complectuntur libri Hexaameron, extrema hujusce anni quadragesima, ut docuimus (*Admon. in hunc lib.*), habitos esse probabile est. Eorum non raro binos eodem die pronuntiabat. Sed in tantis laboribus id ipsi erat non parvo solatio, quod fidelium gregem ethnicorum atque hæreticorum conversione in dies augeri conspiciebat (*lib. III Hexaem. c. 1, num. 3*).

101. Statim atque opus Hexaameron absolutum fuit, et in amicorum discipulorumque sancti episcopi manus pervenit, diligenter ab eis evolutum est. Horontianus ex eorum numero ubi attentiori mente illud perlegisset, admiratus est, neque Moysen, neque Ambrosium exponere conatos esse cur homo ultimus creaturarum esset conditus. Itaque pro illo jure familiaritatis, quod ei concessum fuerat ab ipso Ambrosio, illum ea de re interrogavit. Huic respondit sanctus antistes (epist. 43, et cum præmisisset legislatorem nihil scripsisse, quod non divinitus ipse recepisset. varias rationes eidem promittendo huic problemati valde appositas.

102. Idem etiam Horontianus sciscitatus est, cur sex diebus rerum universitas creata esset? Cujus quæstionem altera epistola solvit Ambrosius (epist. 44.)

103. Sabinus quoque, a quo similiter lectum fuerat Hexaameron, a sancto viro petiit per litteras, an alicubi de paradisi terrestri loco disseruisset, aut quæ esset ejus de illo sententia? Rescripsit Ambrosius (epist. 45) de illa quæstione, de qua jam ante disputaverat, in hisce libris neutiquam egisse: postea tamen in sua responsione tam secundum sensum spirituales, quam ethicos, hanc examinat difficultatem.

104. Scripsit iterum Sabinus Ambrosio, nuntiavitque sectatorem quemdam Apollinarii venisse Placentiam, et in ea urbe errores suos disseminasse; cum vero ibi fuisset confutatus, iter ce-

pissee Mediolanum. Huic episcopo responsum mittens Ambrosius noster (epist. 46). errorem illum Mediolani clanculum placitis suis inficere animos conatum esse, et in locos aliquos librorum suorum, *De fide* procul dubio, multum clamitasse: hac re comperta, sese misisse qui verbis suis illi diceret non ex charitate ipsum agere: se enimvero, ut qui homo esset, errori similiter esse obnoxium, atque adeo non recusare, quin lapsus suos lubens agnosceret, si sibi privatim ostenderentur: sed ad extremum cum pertinacem hunc hæreticum latius propagare suos errores intellexisset, tandem huic ipsi publice refutato se præter fugam nihil reliquisse.

105. Ambrosius una cum epistola sua eam etiam commentationem, quam reprehenderat Apollinarista, Sabino miserat; ut quam censuram de illa ferret, libere sibi significaret. Verum cum eosdem libros minus distincte exaratos Sabinus legere non potuisset, eos remisit ad Ambrosium: quos quidem elegantius scriptos rursus hic noster ad illum episcopum curavit perferendos, addita etiam alia epistola (epist. 47), in qua de Scripturis, prout Sabinus ipse optaverat, caput aliquod excutiebatur.

106. Hoc ipsum opus perlectum a Sabino et simul approbatum Ambrosius recepit: sed continuo ad eundem aliud misit, quod ut severe examinaret, obtestatus est, *Unumquemque, inquit* (epist. 48), *fallunt sua scripta, et aurem prætereunt; atque ut filii etiam deformes delectant, sic etiam scriptorem indecores sermones palpant*. Pulchre id quidem atque prudenter, sed eum insuper alia quædam causa movebat; in eo enim libro una ex præcipuis fidei quæstionibus agitabatur. Et hinc colligi posse nobis videtur non alium librum hic designari, quam *de incarnationis dominicæ sacramento*; qua in opella non solum Arianorum et Sabellianorum, sed potissimum Apollinaristarum errores confutantur.

107. His Ambrosii ad eundem Sabinum epistolis accedit alia (epist. 49), in qua se nunquam minus esse solum, quam cum solus esset, scite disputat. Sed alias ejus ad illum epistolas inde cognoscimus interiisse, quod frequentius ei se scripturum in hac promittit.

108. Ambrosius, litteris Chromatii Aquileiensis certior factus jucundissimum ei futurum, si per epistolas de prisco fœdere quidpiam tractaret, continuo ad ipsum scribens, historiam Balaam pseudoprophetæ interpretatus est (*ep. 50*). Etiam si autem hac in epistola eidem Chromatio alias additurum se polliceatur, nullam tamen ad eum reperimus nisi hanc solam.

109. Cum Romæ Joviniani errores publice erupissent, Siricius pont. max., presbyteris suis aliisque clericis in concilium una convocatis, hæresiarcham illum atque ejus commenta condemnavit. Quoniam vero nonnullos e monachis ejus asceterii quod Mediolani prope muros conditum erat, iidem errores infecerant; in eam urbem misit legatos a quibus

synodica epistola (tom. II. pag. 963) ad illam Ecclesiam tuto perferretur. Acceptis his litteris. Ambrosius, quem præcipue dicti monasterii cura spectabat, clericos Ecclesiæ suæ actutum congregavit, ac præsentibus legatis pontificiis, eandem hæresim in suo, ut sic loquamur, natali solo simul confodere. Sanctus vir porro litteris totius conventus nomine scriptis, non modo concilii sententiam significavit summo pontifici, verum etiam argumenta validissima ibidem proposuit, quibus amentia hujus hæresis profligabatur.

110. Post annum 385, sed ante 390 (*Admon. in easd. Enarr.*) scripsit Ambrosius suam in psalmum. Enarrationem, cui et præmisit pulcherrimam præfationem in omnes psalmos, utramque autem ex sermonibus publice habitis coagmentatam; quandoquidem in auditoribus suis catechumenos, et eos uti videtur, ex ordine competentium numeratos esse ipsemet indicat, quo pars extrema Quadragesimæ certo designatur. Enarrationes in psalmos XLV, XLVII, XLVIII et LXI, quas etiam e sermonibus factas autumamus (*ibid.*), eodem circiter tempore editæ sunt.

111. (AN. 390.) Librum *De Elia et jejuni* demonstravimus (*Admon. in illum lib.*) constare ex tribus sermonibus; quorum qui primus est, ad capessenda Quadragesimæ opera stimulat Christianos, secundus ac tertius percipiendæ sub ejusdem Quadragesimæ finem baptismali gratiæ competentes præparat. Ex illis vero simul conjunctis Ambrosius noster Basilii exemplo librum compegit.

112. Cum civitas Thessalonica, in seditionem versa, præfectos nonnullos interemisset, pœnas tanti criminis ab ea repetendas existimavit Theodosius. Verum Ambrosius, qui clementiam hujus principis in miseræ istius urbis gratiam implorare cum primis festinavit, tam calide tamque constanter Theodosio institit, ut hic injuriam illam condonaturum se promitteret (Paulin. in *Vita Ambr.* num. 24). Hoc imperatoris promisso, sicut et innata eidem bonitate plus nimio confisus Ambrosius, Mediolani concilium ad quod episcopi Galliarum convenerant, securus celebrabat. Habebatur illa synodus propter Ithacianos ordinationemque Felicis Trevirensis ab eis factam, qua universæ Galliæ turbabantur. Quid autem super ea causa, quæ a quibusdam male ponitur anno superiori, hac in synodo statutum fuerit, concilium Taurinense, can. 6, innuit in hæc verba: *Si qui ab ejus Felicis videlicet, communionem se voluerint sequestrare, in nostræ pacis consortium suscipiuntur juxta litteras venerabilis memoriæ Ambrosii episcopi vel Romanæ Ecclesiæ sacerdotis dudum latis* (*Conc. Taur. can. 6.*) Verum istæ litteræ de quibus hic agitur, ad memoriam nostram non pervenerunt. Cæterum dum cœptum concilium prosequerentur illi episcopi, Theodosius, victus persuasione comitum aulicorum, a quibus rem periculosissimi ac perniciosissimi exempli fore

A ingerebatur, si rebello istiusmodi maneret impunita, cives Thessalonicenses atrocissime puniri jussit: quo ex decreto innumeræ cædes qua suntium qua insontium, perpetratae sunt.

113. Concilii Patres, tantæ immanitatis certiores facti, quam gravissime illam tulerunt. Eorum nemo, ut Ambrosius testatur (epist. 51, num. 6), *non ingemuit, nullus mediocriter accepit; non erat facti tui absolutio in Ambrosii communionem; in me etiam amplius commissi exaggeraretur invidia, si nemo diceret Dei nostri reconciliationem fore necessariam.* Ita loquebatur sanctus antistes: cum enim Theodosium audiret regredi Mediolanum, recens illius vulnus levi adhuc manu tractandum ratus, neque tamen vel latum unguem recedendum a disciplina, ex eadem urbe exire constituit, cujus rationem hanc ipsi reddit: *Offerre, inquit, non audeo sacrificium, si volueris assistere* (*ibid.* num. 13). Quibus quidem verbis quamvis declarabat a jure communionis illum alienum, nullam tamen illi, unde offenderetur, causam relinquebat; quippe qui secretis litteris ista committeret: *Scribo manu mea, inquit, quod solus legas* (*ibid.* num. 14). Imo et hoc quoque significavit, sibi divinitus ipsa nocte qua proficisci parabat, prohibitum esse, ne illo præsentem, sacris altaribus operaretur. Postremo ex hac epistola discere possunt omnes episcopi, quanta cum prudentia et cautione erga principes in gravia quæpiam crimina lapsos se gerere debeant: et quemadmodum eos oporteat minus adhibere acerbitalis quam mansuetudinis. Quid enim plenius prudentis hujus moderationis, quam illa verba: *Prætendi, ait* (*ibid.* num. 15), *ægritudinem corporis revera gravem, et nisi a viris mitioribus vix levandam; vel emori tamen maluissem, quam adventum tuum biduo aut triduo non exspectarem.*

114. Theodoretus auctor est (lib. v. *Hist. Eccl.*, cap. 18), imperatorem, postquam a synaxi ecclesiastica totos VIII menses abstinisset, natalis Dominici festo in ecclesiam venire voluisse: at graviter increpitum ab Ambrosio, non prius ingredi permissum esse, quam et publicæ pœnitentiæ caput subjecisset, et laturum se legem ejuscemodi esset pollicitus, quæ reum ullum extremo supplicio nisi post diem a condemnatione tricesimum affici prohiberet. Implevit imperator utrumque promissum; quodque ad publicam pœnitentiam, tanta cum sui demissione illam amplexus est, ut nobis temperare non valeamus, quin locum de illa Ambrosianum subjiciamus: *Stravit omne, inquit* (*De obit. Theod.* num. 34.), *quo nitebatur, insigne regium: deflevit in ecclesia peccatum suum, quod et aliorum fraude obrepserat; gemitu et lacrymis oravit veniam. Quod privati erubescunt, non erubuit imperator publice agere pœnitentiam; neque ullus postea dies fuit, quo non illum doleret errorem.* Addit citatus Theodoretus (lib. v, cap. 18) et cum eo etiam Sozomenus (lib. VII, cap. 25) non ita multo post Theodosium, cum interesset sacrificio,

et ad altare oblationem suam obtulisset, remansisse intra cancellos presbyterii; Ambrosium vero misisse ad illum, qui eum moneret solis clericis in isto loco fas esse consistere; et his monitis illico paruisse imperatorem. Memoratus Theodoretus et hoc adjungit (*loco cit.*), eundem principem non longo post tempore cum in basilica Constantinopolitana invitaretur a Nectario, ut altaris septa ingrederetur, hanc vocem emisisse antistiti nostro tam gloriosam: *Episcopum, excepto Ambrosio, novi neminem.*

115. Circiter etiam hoc ipsum tempus *duo potentissimi et sapientissimi Persarum*, Ambrosii, ut Paulinus narrat (in *Vita Ambr.* n. 25), fama exciti, Mediolanum venerunt eo solo consilio, ut per se ipsi cognoscerent, an viri præsentia famæ responderet: qui, eodem Paulino teste, *admirantes discesserunt ab eo.*

116. (AN. 391.) Per id temporis maxima pace fruebatur Ambrosius amborum beneficio imperatorum, a quibus impense diligebatur colebaturque. Hanc igitur tranquillitatem ne perire sineret, per hoc otium clericis suis, ut sane videtur, libros suos *de officiis ministrorum* elucubravit. Quibus quidem libris sermones aliquos variis temporibus, et ipso quoque sacerdotii sui initio pronuntiatos idem inseruit; noverat enim vita clericorum, quos necesse est cæteris Christianis exemplo præluere, nihil debere esse sanctius: ac propterea maximam semper in iisdem vel informandis curam adhibebat, vel eligendis cautionem. Neque forte lectori fuerit injucundum, si geminum ejus rei specimen ipsius verbis hic proponamus; sic ergo ille: *Meministis, filii, quemdam amicum cum sedulis se videretur commendare officiis, hoc solo tamen in clerum a me non receptum, quod gestus ejus plurimum dedecet: alterum quoque cum in clero reperissem, jussisse me ne unquam præiret mihi, quia velut quodam insolentis incessus verbere oculos feriret meos... nec fefellit sententia, uterque enim ab Ecclesia recessit; ut qualis incessu prodebat, talis perfidia animi demonstraretur. Namque alter Arianæ infestationis tempore fidem deseruit, alter pecuniæ studio ne iudicium subiret sacerdotale, se nostrum negavit* (lib. 1 *Offic.* c. 48, num. 72.) Ex his abunde quivis intelligat hoc illud opus, quo de agitur, maxime omnium clericis destinari: at vero cum horum officium sit moribus suis ac sermonibus vitam aliorum quasi condire, idcirco tot præceptiones illic intextæ sunt cuilibet hominum conditioni perutiles, ut fructum non modicum inde haurire omnibus liceat.

117. Cæterum Ambrosiana sollicitudo, quæ omnes omnino complectebatur, monasticam non negligebat professionem; cænobii quippe in Mediolanensi suburbio positi meminit Augustinus: *Et erat, inquiens, monasterium Mediolani, plenum bonis fratribus extra mœnia, sub Ambrosio nutritore, et non noveramus* (lib. VIII, *Conf.* n. 15). Neque hic tan-

tum, sed alibi quoque illorum monachorum non sine honore mentionem facit (lib. 1 *De mor. Ecc. cath.*, c. 33). Verum inter bonos illos apostolicæ vitæ imitatores duo inventi sunt, qui proditoris perfidiam æmularentur. Erant iis nomina Sarmationi et Barbatiano, quos Ambrosius enarratione in psalmum xxxvi (num. 49) obscurius perstringit, in epistola vero ad Vercellenses (epist. 63, num. 7 *et seq.*) propriis depingit coloribus: quos locos adire poterunt ii qui plura de illorum vitiis atque erroribus desiderabunt.

118. (AN. 392.) Vertente anno superiore, Theodosius Orientem repetierat, et Valentinianum in imperio quo a Maximo fuerat spoliatus, quietum reliquerat. Verum cum juvenis hic princeps venisset in Gallias, ut illas a Barbarorum impressionibus tutaretur, ea pace non diu potitus est, quam imperio parere statuerat. Etenim increbrescente fama imminentis barbaricæ irruptionis in Italiam, rogatus fuit a præfecto et magistratibus sanctus Ambrosius, ut ad imperatorem proficisceretur, eumque ad opem eidem regioni reditu suo afferendam induceret. Non tamen hoc iter ille suscepit, quia interim Alpes transire nuntiatus est Valentinianus. Sub hæc allatæ sunt ad sanctum antistitem Valentiniani ipsius litteræ (*De obitu Valent.* num. 25), quibus propere accersebatur, tum quod baptizari ab eo vellet, tum quod eum prædem fidei suæ Arbogasti comiti dare cuperet. Hisce nuntiis turbatus Ambrosius, illico viam ingressus est, jamque *superabat Alpium juga* (*ibid.*), cum infelicis illius imperatoris accepit necem. Cæsus autem est a dicto comite, Idibus maii pridie Pentecostes, annos tantum xx natus. Iter suum Ambrosius statim relegit, multis lacrymis illud irrigans. Nihil enim ejus dolore tenerius poterat cogitari, cum secum ipse reputabat, quantum ille a se, quanquam tot ac tantis septus episcopis, baptizari optasset, quantumque in adventu suo spei posuisset, sed potissimum jacturam, ab Ecclesia factam lamentabatur; *Percussa, inquit, eras, Ecclesia, in maxilla, cum amitteres Gratianum; præbuidisti et alteram, quando tibi Valentinianus ereptus est* (*ibid.* num. 6).

119. Corpus illius non multo post relatum fuit Mediolanum, dumque Ambrosius ad ejus sepulturam Theodosii mandata opperiebatur, eum hujus principis prævertit epistola, qua compatiabatur ejus mœstitiæ. Ad quem epistolam Ambrosius respondens, silentii sui rationem reddit, tum imperatori testificatur sibi nulla alia re Valentiniani sui desiderium majus excitari, quam quod *tuis institutis*, aiebat sanctus præsul (epist. 53), *tantam devotionem erga Deum nostrum induerat, atque tanto in me incubuerat affectu; ut quem ante persequebatur, nunc diligeret: quem ante ut adversarium repellebat, nunc ut parentem putaret.* De sepultura vero illius principis postquam hæc præmisit: *Sunt tabulæ porphyreticæ, inquit, pretiosissimæ, quibus vestiatur operculum, quo regales ex-*

uvix claudantur, continuo admonet easdem exuvias, ne calor æstu solverentur, mature tumulandas, et simul etiam ut Justæ et Gratæ, extincti principis sororum, nimio luctui consuleretur.

120. Mandatis Theodosii Mediolanum allatis, Valentiniano circiter medium Julium justa soluta sunt. Jam venerat in ecclesiam sanctus antistes, et in Evangelium publice recitatum verba fecerat (*De obitu Valent.* num. 30); unde colligimus de Dominico, vel solemniori aliquo natali celebrata esse hæc parentalia. Imperatoris demum corpore in basilica pro dignitate tanti principis magnificentissime collocato, funebrem in illum orationem habuit Ambrosius. Nihil illa plenius pietatis et charitatis, nihil ad eliciendas auditorum lacrymas efficacius.

121. Quod vero præcipuum est, promittit fore ut nocturnis diurnisque precibus utrumque fratrem Deo commendet, et *omnibus oblationibus* eos frequentet (*ibid.* num. 78), non secus ac Theodosium sororesque Valentiniani quæ erant actioni præsentibus. Denique Deum comprecatus, ut in cælo jungeret fratrum animas quorum corpora jam in sepulcro jungenda essent (*ibid.* num. 79), e suggestu exiit.

122. His temporibus ad Titianum, cui cum nepte sua lites intercedebant, scripsit Ambrosius (epist. 52), et eum ut ex pietate cum ipsa transigat, exhortatus est. Volunt autem quidam hunc ipsum Titianum præfectura prætorii defunctum esse, quod in dubium revocari posse alii putant.

123. Erat tunc Bononiæ Eusebius quidam, nobilis et copiosæ familiæ caput, qui cum Ambrosio epistolare commercium agitabat. Hic filios ac nepotes suos missitabat Mediolanum (epist. 54 et 55), ut sub oculis tanti doctoris instituerentur. Misit autem inter alios Ambrosiam puellam sacro virginitatis velamine illius manibus consecrandam. Sancto præsuli nihil gratius poterat accidere. Ad hanc igitur consecrationem condicto, ut nobis videtur, Paschali festo, publicum sermonem pronuntiavit, in quo et contra Bonosi sectatores, a quibus perpetua Mariæ virginitas impetebatur, multa disputavit. Præfixis autem huic concioni duobus capitibus, inde composuit libellum unum, cui titulum fecit *De institutione virginis*, et eidem Eusebio illum inscripsit (*Admon. in eumd. lib.*).

124. Exstant præterea duæ epistolæ ad Eusebium Ambrosianæ, quarum altera (epist. 54) remissam offensam apparitori, et Faustini pueri tussi laborantis ad sororem adventum illi nuntiat; altera (epist. 55) significat eundem Faustinum cum Faustino patre Bononiam regredi, manentibus interim Mediolani duobus Ambrosiis.

125. In Capuana synodo capita duo fuerant agitata: primum ad Flaviani cum Evagrino de Antiochena sede controversiam pertinebat, secundum ad Bonosi causam propter negatam Deiparæ perpetuam virginitatem in iudicium vocati. Prioris ca-

pitis cognitio Theophilo Alexandrino Ægyptiisque episcopis a laudato concilio attributa fuerat. Sed cum decreto concilii Flavianus parere detrectasset, adierat imperatorem, a quo numerosiorem synodum postulaverat. Ambrosium illius rei certio-rem, scriptis litteris, fecerat Theophilus. Huic Ambrosius responsum dedit, ut litem illam, si fieri posset, *salvis concilii Nicæni, sed et synodi Capuensis decretis* (epist. 56), componeret, idque nuntiaret Romano episcopo; optime enim hoc modo pacem conciliari posse, illis vero quæ a Romana Ecclesia probata fuissent, admodum libenter se subscripturum. Quod porro ad Bonosum, examen ejus ad Anysium Thessalonicensem alicsque episcopos Macedoniæ remittendum censuit. At iidem præ-
B
sules alii episcopo, cujus nomen incognitum est, de hoc scripserunt. Hic autem respondit eorum epistolæ ipsis competere hoc iudicium (tom. II. pag. 1008); id enim illis a synodo Capuensi adjudicatum. Interim tamen in sua epistola eundem Bonosum de Mariæ filiis jure reprehensum asseveravit.

126. (AN. 393.) Arbogastes, post interfectum Valentinianum, ut jam diximus, cum sumere purpuram ipse non auderet, eadem Eugenium quondam grammaticum atque rhetorem indui jussit. Hic statim atque imperator salutatus est, epistolam dedit ad Ambrosium. Sed nec responso sanctus episcopus illum dignatus est, quia scilicet fore prævidebat, ut hic tyrannus ethnicorum non rejiceret petitiones. *In primordiis*, inquit (epist. 57), *imperii tui scribenti non rescripsi, quia istud prævidebam futurum*. Continuoque subdit: *Tamen ubi causa emerit officii mei pro his, qui sollicitudinem sui gerebant, et scripsi, et rogavi, ut ostenderem in causis Dei timorem mihi justum inesse*. Has epistolas, quas anno proxime elapso datas fuisse manifestum est, invidia antiquitatis noluit ad posteriorem ætatem pervenire.

127. Eugenius sub initium præsentis anni Alpes transivit, quem ut audivit sanctus Ambrosius venturum quoque Mediolanum, e vestigio inde recessit; quia nimirum ferre non poterat præsentiam tyranni, qui, *petentibus*, ut Paulinus memorat, *Flaviano tunc præfecto, et Arbogaste comite, aram Victoriæ et sumptus cæremoniarum... oblitus fidei suæ, concessit* (Paul. in *Vita Ambr.* n. 26). Sed
D
Eugenium cum gentilium precibus bis rejecisset, tertio tandem eadem de re interpellatum manus dedisse intelligimus ex ea epistola, qua sanctus episcopus recessus sui eidem Eugenio rationem reddidit (epist. 57, num. 6). Ambrosius porro, ut Paulinus docet, Mediolano *ad Bononiensem civitatem, atque inde Faventiam usque perrexit* (in *Vita Ambr.* n. 27). Addit ille scriptor Ambrosium nostrum dum Florentiæ esset, Pansophio puero vitam restituisse: *Ad quem infantulum, inquit, libellum conscripsit, ut quod per ætatis infantiam scire non poterat, legendo cognosceret* (*Ibid.* num. 28).

128. Non rediit sanctus antistes Mediolanum,

nisi Kal. mensis Augusti anni sequentis, egresso inde memorato tyranno (epist. 61). Qua vero in urbe per hoc spatium potissimum commoratus sit, nobis ignotum est : compertum autem illud habemus cum esset Bononiæ, ab eo corpora Vitalis atque Agricolæ martyrum Christi de tumulo suo levata esse ; quæ quidem prius in mediis ipsis Judæorum sepulcris jacebant incognita, nisi se, ait Paulinus, *sancti martyres sacerdoti ipsi revelassent* (Paul. in *Vita Ambr.* num. 29), aut quemadmodum plures codices legunt, *sacerdoti ipsius ecclesiæ revelassent*, Bononiensi nimirum episcopo.

129. Sub idem tempus rogatus a Florentinis sanctus Ambrosius, ut dedicatum novam basilicam Florentiam accederet, non potuit instantissimis illorum postulatis non annuere, etiamsi alio se conferre ipse decreverat (*Admon. in lib. Exhort. virg.*). Per jejunia igitur Quadragesimæ in eandem veniens civitatem, de reliquiis sanctorum martyrum qui Bononiæ exhumati fuerant, fragmenta, vel ut ipse vocat (*Exhort. virg.*), *apophoreta* secum detulit quæ in basilica dicanda reconderet. Inter sacras hujus consecrationis cæremonias sermonem habuit, in quo Julianam viduam, quæ idem illud templum ædificarat sumptibus suis, summe prædicat ; et relata ejusdem exhortatione ad liberos, qui omnes simul ea permoti Deo se devoverant, eosdem suis ipse verbis tandem alloquitur, atque ad virtutes eorum instituto congruas impellit et incitat. Hanc ipsam concionem habemus etiam nunc in libello qui inscribitur *Exhortatio virginitalis*.

130. Difficillimis Eugenianæ dominationis temporibus, id est, hoc anno vel proxime sequenti, Ambrosius epistolam Severo Neapolitanæ sedis episcopo scripsit, qua Jacobum quemdam ordine presbyterum *ex ultimo Persidis sinu* (epist. 59) in Campaniæ solitudines se recipientem illi commendat. Non tamen desunt qui hanc epistolam ad Maximiani belli tempora censeant referendam. Quod loco suo satis expenditur (*Admon. in eamd. epist.*).

131. Scripsit vir sanctus (epist. 60) etiam Paterno amplissimum honorem consecuto, qui cum *filio neptem ex filia* connubiali vinculo jungere statuisset, episcopi sui hac in re sententiam fuerat sciscitatus, et ab eo remissus ad Ambrosium. Paternus igitur destinatis ad hunc litteris, rationes omnes quibus ad copulandum nepti avunculum impelleretur, ipsi aperuit. Huic epistolæ ita respondit sanctus Ambrosius, ut simul episcopo Paterni honorem deferret legitimum, et rationes quibus illud matrimonium licitum esse in mentem induxerat idem Paternus, nullas demonstraret.

132. Successu non caruit Ambrosiana illa epistola ; namque aliam (epist. 84) ejus habemus ad Cynegium, in qua legimus : *Avo neptem, ut opinor, refudi ; quam nescio plane qui opinione nura sibi fieri desiderabat, ut avum socero mutaret*. Hunc enim Cynegium non dubitamus eum Paterni filium esse, de quo Paternus Ambrosium nostrum consu-

luerat, et quem etiam super eadem re scripsisse ad sanctum antistitem ex hac epistola cognoscere est.

133. AN. 394.) Hujus quoque anni partem aliquam Florentiæ exegit Ambrosius ; quandoquidem communis fert opinio, dum in ea urbe commoretur, illac transiisse sanctum Paulinum, ut comitante Therasia conjuge Nolam ad Felicis martyris templum se reciperet. Audierat jam sanctus episcopus quanto caducarum rerum contemptu ipse ac Therasia pretium possessionum suarum, quæ quidem fuerant amplissimæ, in pauperes erogaverant : quam utriusque generositatem contra sæcularium hominum oblationes, scripta Sabino epistola, ipse defenderat (epist. 58). Inde conjectura licet assequi quanta cum lætitia et voluptate illum exceperit. Certe non repentinam neque nuperam fuisse Ambrosii cum eodem Paulino necessitudinem aperte Paulinus ipse profitetur, loquens in hæc verba : *Ambrosii semper dilectione ad fidem innutritus sum, et nunc in sacerdotii ordine confoveor, Denique suo me clero vindicare voluit, ut etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear* (Paul. in epist. 4, ad *Alyp.*). Neque hoc tantum loco Ambrosii meminit ; sed cum alibi, tum ubi magnis illis ac sanctis viris qui sacro cinerum suorum deposito varias provincias illustrarunt, ipsum annumerans, sic de illo canit :

Nec minor occiduis effulsit gratia terris :
Ambrosius Latio, Vincentius exstat liberis :
Gallia Martinum, Delphinum Aquitania sumpsit.
(S. Paul. *Poem.* 27, de *Nat. S. Fel.* II.)

134. Ambrosius Mediolano, ut supra dictum est, ideo secesserat, ne Eugenii scelerati hominis conspectum ferret, et veri admodum nobis simile est clericis suis eum districte prohibuisse, ne se communionem ejusdem tyranni contaminarent. *Munera enim imperatoris qui se sacrilegio commiscuerat, inquit Paulinus, ab Ecclesia respuebantur, nec orandi illi cum Ecclesia societas tribuebatur* (Paul. in *Vita Ambr.*, num. 31). Arbogastes vero et Flavianus, qui ob concessam suis precibus profani cultus restitutionem hac ignominia Eugenium affici non ignorabant, eo furoris exarsere, ut minarentur *egredientes Mediolano, cum victores reversi essent, stabulum se esse facturos in basilica ecclesiæ Mediolanensis, atque clericos sub armis probaturos* (*Ibid.*). Hanc autem amentium hominum impietatem haud impunitam illis fuisse subdit Paulinus, et Ambrosius quoque idem testatur (*Enarr. in psal.* xxxvi, num. 25), sed nominibus comitis utriusque silentio transmissis.

135. Ubi primum Mediolano excessit Eugenius, ut copias in Theodosium duceret. in eam civitatem circiter kal. Augustas rediit Ambrosius (epist. 61), quippe qui non revocaret in dubium quin huic eidem Theodosio justitiæ ac pietatis partes defendenti adfuturum esset cæleste præsidium. Et revera magnus ille princeps tam admirabilem re-

tulit vicioriam, ut miracula quibus eadem illustrata est, non modo præsul noster (*Enarr. in psal. xxxvi, num. 22*), verum etiam Augustinus (*lib. v De civ. Dei, cap. 26*), Orosius (*lib. vii, cap. 35*), Claudianus (*Paneg. de iii cons. Honor.*), innumerique alii celebrarint.

136. Post magnam illam vicioriam, atque tyrannum viii Idus Septembres de medio sublato, Theodosius per litteras mandavit Ambrosio, ut pro successutam auspiciato publicas gratias Deo redderet. Satisfecit Cæsaris imperatis incredibili alacritate sanctus episcopus, idque Theodosio significavit datis litteris, in quibus sic loquitur: *Epistolam pietatis tuæ altari imposui, ipsam gestavi manu, cum offerrem sacrificium; ut fides tua in mea voce loqueretur, ut apices Augusti sacerdotalis oblationis munere fungerentur* (epist. 61). Deinde ipsum enixe obtestatur, ut iis qui Eugenianas partes secuti erant ignosceret; maxime vero si non alterius criminis admissio tenerentur. Huic epistolæ adjecta est secunda (epist. 62), et mox tertia: sed illam iniquitas temporum interceptit; hæc vero qua venia illis postulatur, qui ad ecclesiarum asylum confugerant, ad nostram ætatem conservata est. Quin etiam pius antistes, his non contentus, Aquileiam, ut asserit Paulinus (in *Vita Ambr. n. 31*), ipsemet adivit imperatorem, a quo quidquid petiit, consecutus est. Hujus principis clementiam in hostes victos certatim laudant Paulinus, Augustinus, Orosius, Claudianus, atque alii: sed adjunctum quoddam memorat Ambrosius, neutiquam indignum quod referatur: *Quid quod præclaram, inquit, adeptus vicioriam, tamen quia hostes prostrati sunt, abstinuit a consortio sacramentorum, donec Domini circa se gratiam filiorum experiretur adventu* (*De obitu Theod. n. 34*). Nobis porro non difficulter quis persuaserit eundem Ambrosium qui Theodosio tam fervens hortator fuerat ad clementiam, auctorem insuper ob effusum sanguinem ei fuisse ad hanc celestis sacramenti abstinentiam.

137. Redux Mediolani sanctus episcopus, Enarrationes suas (*Admon. in Enarr. in psal.*) in psalmos xxxv, xxxvi, xxxvii, xxxviii, xxxix et xl, de suggestu pronuntiavit. In illis enim cum Theodosianæ ex Eugenio viciorie fiat mentio, ipsas aut sub finem præsentis anni, aut sub initium subsequenti habitas esse non ambigimus.

138. (AN. 395.) Hoc anno ineunte Ambrosius noster acerbissimo dolore confectus est, cum Theodosius, quem non modo tanquam Ecclesiæ imperiique columnam semper aspexerat, sed etiam quem sui amantissimum nunquam non senserat, vita decessit. De illius obitu sic Paulinus loquitur: *Nec diu, inquit (in Vita Ambr., n. 32), susceptis filiis in Ecclesia, et traditis sacerdoti, in hac luce fuit.* Ambrosius vero illum principem ad mortem usque amoris in se testimonia exhibuisse aperte significat his paucis verbis: *Dilexi virum, inquit qui me in supremis suis ultimo spiritu requirebat* (*De*

obitu Theod. n. 35). Obiit autem, ut vulgo volun xvii Kalendas Februarias. Elapsis autem ab illa morte diebus quadraginta, Honorius Cæsar, qui ex Oriente ad patrem extremo suo morbo laborantem venerat, priusquam ejus corpus Constantinopolim ad sepulcra decessorum imperatorum transferret, illud funebri pompa in ecclesia Mediolanensi curavit honorari. Præsens fuit idem ille princeps his cæremoniis (*De obitu Theod. num. 3*); et ipso audiente, cum regium corpus ante altare esset collocatum, nobili simul et Christiana oratione Theodosii virtutes laudavit Ambrosius. Quo in epicedio cum viciorias ab eo principe salutiferæ crucis beneficio partas celebraret, in ejusdem inventionem late digressus est (*Ibid. n. 42, et seq.*). Ad postremum vero mentem Honorii mœrore non levi propterea dejectam, quod sibi funus patrium Constantinopolim usque prosequi per imperii necessitates minime liceret, solatio demulcere in ipsa peroratione conatus est (*Ibid. num. 55 et 56*).

139. Theodosii mortem apud Paulinum continuo excipit sacrorum lipsanorum Nazarii ac Celsi martyrum revelatio beato antistiti divinitus afflata (*Paulin. in V. Ambr. num. 32 et seq.*), et eorumdem in basilicam Apostolorum ab ipso celebrata translatio. Idem scriptor memorat energumenum ab eodem sancto inter concionandum a dæmone liberatum fuisse; et mox subjungit quoniam indicio sanctas reliquias pio præsuli revelatas esse intelligeretur, his verbis loquens: *Sed hoc erat signum et revelati martyris, si sanctus sacerdos ad locum ad quem nunquam antea fuerat, oratum isset* (*ibid. num. 33*). Sanctorum autem istorum corporum partem non modicam Ambrosium dono misisse ad sanctum Paulinum Nolæ tunc presbyterum ex hujus ipsius carmine cognoscimus, ubi dicitur:

Hic et Nazarius martyr, quem munere fido
Nobilis Ambrosii substrata mente recepi, etc.
(*S. Paul., Poem. 24, de Nat. S: Fel., 9.*)

Sed et his reliquiis alias quoque SS. Protasii ac Gervasii additas fuisse idem Paulinus indicat (epist. 32), ad Severum scribens, cujus locus consuli potest.

140. Huic etiam tempori, aut saltem non remoto attribui debent sermones ii quos redactos in libri formam sub titulo libri *De Nabuthe Jesraclita* hodieque volvere licet (*Admon. in nunc lib.*). Illos sermones dedita opera habendos sibi proposuit, tum ut crudelem divitum sui temporis castigaret avaritiam, tum ut pauperes in tolerandis suis miseriis sublevaret ac solaretur. Quantum inopum afficeretur incommodis et calamitatibus, abunde ex Paulino (in *V. Ambr. num. 40*) cognoscitur: neque ullus profecto dubitandi locus est quin locupletum hominum inhumanitas, quæ post decessum Theodosii crevit in immensum, eas querelas ex ipsius ore coegerit erumpere, quas intra pectus jam continere non potis erat.

141. AN. 396.) Hoc anno sub consulatu novorum

imperatorum Arcadii atque Honorii exemplum Paulinus narrat (In *V. Ambr.* num. 34) editum esse, quo Deus ipse manifestavit, quam inviolatum ecclesiarum asylum esse oporteat. Nam Cresconio quodam a militibus ex Ecclesia per vim erepto, cum injuriam locorum sacrorum prostratus ad altare lugeret Ambrosius, reversos in circum illos milites leopardi laniaverunt. Eo ipso loco idem Paulinus (in *Vita Ambr.*, num. 35), post amicam illam correptionem, qua Theodulum, Mutinensis Ecclesiae postea episcopum, proximi lapsus commonefecit sanctus hic noster, subnectit reginae Marcomannorum ad Ambrosium legationem. Illa regina, sicut perhibet citatus auctor, vocabatur Fritigil, quae famam Ambrosii cum audivisset, *missis Mediolanum muneribus ad ecclesiam, per legatos postulavit, ut scriptis ipsius qualiter credere deberet, informaretur.* Ad quam ille epistolam fecit *præclaram in modum catechismi* (*Ibid.* num. 37). Dolemus interiisse hanc epistolam, quippe qua lecta, tanto desiderio videnti Ambrosii Fritigil exarserit, ut eam ob causam et ipsamet venerit Mediolanum: sed cum non nisi post obitum sancti præsulis illuc pervenisset, tantum laboris incassum cessit.

112. Limenius Vercellensium episcopus et successor sancti Eusebii, circiter hoc tempus mortem oppetiit. In sufficiendo illi successore clerus ac populus illius urbis abiere in varias partes atque studia, et diutissime convenire inter se non valuerunt. Ambrosius, ubi hoc rescivit, moleste tulit: cumque ad ipsum, ut pote metropolitanum, hujus dissidii correctio pertineret, eidem Ecclesiae amplam juxta ac elegantem scripsit epistolam (Epist. 63). In ea Vercellenses ad pacem ac mentium unitatem graviter hortatur, tum ad explicandas eas dotes atque virtutes, quæ in candidato ejusdem episcopatus debebant inesse, stylum convertens, ita loquitur: *Duo pariter, inquit, exigi videntur, monasterii continentia, et disciplina Ecclesiae* (*Ibid.* num. 66); eo quod nempe hoc utrumque institutum a beato Eusebio in illa Ecclesia simul junctum erat. Postremo in Sarmationem et Barbatianum invehitur (*Ibid.* num. 7), monachos apostatas, de quibus jam dictum est: qui Vercellas venerant non tantum hæresis disseminandæ causa, verum etiam fovendæ dissensionis.

143. Quid effecerit illa epistola, compertum non habemus: verum si fides tribuenda sit Actis Gaudentii Novariensis, ipsimet Ambrosio proficiscendum fuit in illam urbem, ut dissidentes animos ad concordiam revocaret.

144. (AN. 397.) Hic annus felicem vitæ Ambrosianæ coronidem imposuit: quandoquidem intra illius cursum sanctus episcopus tam egregiarum virtutum quibus in Ecclesia nunquam non præluserat, totque laborum periculorumque gravissimorum, quæ pro Ecclesia sustinuerat, a Deo optimo maximo uberem mercedem assecutus est. Paulinus, qui ultimorum actuum ejusdem sancti spectator

A fuit, satis singulatim illos recenset. In eisdem vero illud ostensum singulare est, quod Ambrosius cum Paulino ipsi psalmi XLIII enarrationem dictaret, ab eo visus est igneum orbem qui prius antistitis vertici superpositus apparuerat, sensim intra pectus per os hausisse: quod eum vehementiori divinæ charitatis ardere incendio significabat. Et sane in extremo illo vitæ spatio eruperunt majora quædam virtutum ejus testimonia: insignis nimirum modestiæ argumentum est, quod sacris litteris interpretandis imparem se esse profitebatur: nec minus divini zeli indicium, quod contra hæreticos et Arianos imprimis ad ultimum spiritum pugnare nunquam intermisit: denique in hoc effulsit ipsius charitas in gregem suum, quod præparando ad ejusdem usum spiritali pabulo immortalus est.

B 145. Ambrosii vita meditatio mortis continua fuerat, et ipsum ante corporum Gervasii ac Protasii martyrum translationem de tumulo suo jam cogitasse illique locum designavisse (epist. 22, num. 43), exploratum est. Atque adeo nullus mirabitur quod suprema instante ipsius hora candide suis ista dixerit: *Non ita inter vos vixi, ut pudeat me vivere: nec timeo mori, quia Dominum bonum habemus* (Paul. in *V. Ambr.* num. 45). Quod quidem dictum magnorum virorum admirationem semper excitavit, et Augustini præ cæteris: de hoc enim Possidius sic testatus est: *Et in his, inquit, noster Augustinus senex eliminata ac librata admirabatur et laudabat verba* (Poss. in *V. August.* cap. 27). Causæ autem hujus admirationis apud eundem Possidium videri possunt. Nec tamen alia quæ a Paulino quoque referuntur, de hoc postremo Ambrosii agone, minus admiranda sunt, quæ brevitatis ergo præmittimus. Quare ut veniamus ad beatam mortem sancti præsulis, in ipso articulo sanctus Honoratus episcopus Vercellensium, Limenii successor, divina voce ter admonitus, divinam Eucharistiam ei ministravit: quam simul atque pie suscepit, ipsius anima in cælestem patriam vinculis corporeis libera evolavit.

D 146. Prosequitur autem idem Paulinus in eum modum: *Inde ad Ecclesiam majorem antelucana hora qua defunctus est, corpus ipsius portatum est: ibique eadem fuit nocte, qua vigilavimus in pascha* (Paul. in *V. Ambr.* num. 48). Quibus verbis aperte ostenditur illum obitum sub extremam feriæ sextæ noctem evenisse, ac sanctum corpus toto Sabbato et usque ad Matutinas horas Paschatis mansisse in eadem majore basilica: unde colligitur, cum illo anno memoratum festum in nonas Aprilis mensis inciderit, pridie Nonas diem obiisse sanctum episcopum, quod martyrologiorum omnium consensu etiam confirmatur.

147. Non ignoramus Ambrosianam mortem non nisi subsequenti anno in Marcellini Chronico renuntiari. Sed non ita exactum est illud Chronicon, ut non multa eidem anno sæpe ascribat, quæ sunt diversorum: et e contrario multa diversis, quæ sunt

ejusdem. Qui vero hanc sequuntur chronologiam, cum eundem obitum in xv Kal. Maias referendum cogantur defendere, neque idoneis rationibus ad hoc nitantur, martyrologiorum et Ecclesiarum Mediolanensis atque Romanæ magis deferendum auctoritati existimamus.

148. Pretiosum igitur sancti viri decessum die et anno, quos jam eidem assignavimus, constanter ponimus; et hoc aptissime convenit cum Paulini testimonio, diserte asserentis, beatum antistitem Theodosio *ferè triennium* superstitem fuisse (Paul. in *Vita Ambr.* num. 32), id est, non totum triennium. Si enim anno tantum 398. xv Kal. Maias, vita functus est, ultra dictum spatium Theodosio supervixisse dicendus erit: cum idem imperator, ut ostendimus, mense Januario anni 395 abierit ad plures. Accedit eo concilium Carthaginense hoc ipso anno mense Septembri habitum (*Conc. Carth.* an. 397), a quo successor Ambrosii Simplicianus, quasi ejus throno jam impositus, per epistolam consultus fuit; qui enim putant Simplicianum tanquam virum in argumento quod agebatur, pereruditum, vivente Ambrosio, consultum esse, nec satis

A honorifice de Ambrosio illi sentiunt, et disciplinam eorum temporum sibi esse probant minus cognitam.

40. Hic omitemus illa miracula, quæ sancti obitum consecuta sunt, quippe quæ legere liceat apud Paulinum (in *Vita Ambr.* num. 48 et seq.) Tametsi autem præcipue nobis consilium fuerit Ambrosii commentationum ordinem ac seriem breviter contexere, ut inde lectores ad earum studium adjuvarentur; ita tamen ipsius scriptis facta quoque ac virtutes ejusdem connexæ sunt, ut illa junctim ubique proponere necessum habuerimus. Passim namque tibi occurrunt aut celsitudo illa animi terroribus ac periculis pro Christi et Ecclesiæ causa cedere nescii, aut rursus modestia hominis nihil sibi usquam attribuentis: modo indefessa pascendi gregis sollicitudo, modo vigiles contra dolos hæreticorum excubiæ ac labores: alibi summa benignitas erga pauperes atque captivos, ubique demum adversus Deum resque divinas singularis plane pietas; quas quidem virtutes Christianis omnibus, maxime vero sacerdotibus imitationi esse convenit, et nos optamus.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA DE SANCTO AMBROSIO.

Basilii ex epistola 55, quæ ad Ambrosium ipsum scripta est.

Quod interioris hominis tui pulchritudinem veluti ex variegata sermonum pictura cognovimus... glorificamus Deum nostrum qui in singulis generationibus eos qui sibi placuerint, deligit. Qui olim quidem ex pastoribus ovium populo suo principem excitavit, et Amos de grege caprarum sumptum spiritu suo instruxit, nunc virum ex urbe regia, cui totius gentis principatus concreditus erat, sapientia sublimem, generis claritate, vitæ splendore, orandi facultate, et rebus sæcularibus illustrem ad gregum Christi pasturam traxit; qui projectis hujus vitæ opibus universis, proque damno habitis ut Christum lucrifaceret, commissa sibi magni ac præclari navigii, Ecclesiæ videlicet Dei, in fide Christi gubernacula accepit. Age igitur, o homo Dei, quando quidem non ab hominibus accepisti aut doctus es Evangelium Christi, sed ipse te Dominus e medio judicum terræ desumptum ad cathedram apostolicam transtulit, etc.

Gaudentii Brixiani episcopi tractatu habito in die suæ ordinationis.

Obsecro communem patrem Ambrosium ut post exiguum rorem sermonis mei, ipse irriget corda vestra divinarum mysteriis litterarum. Loqu ur

C enim Spiritu sancto quo plenus est, et flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, et tanquam Petri apostoli successor, ipse erit os universorum circumstantium sacerdotum. *Vide etiam tract. seq. ubi inventionis SS. martyrum Gervasii ac Protasii meminit.*

Hieronymi ex epistola 22, ad Eustochium, cap. 10.

Legas Ambrosii nostri quæ nuper scripsit ad sororem opuscula, in quibus tanto se effudit eloquio, ut quidquid ad laudes virginum pertinet, exquisierit, expresserit, ordinarit.

Ejusdem ex libro De scriptoribus ecclesiasticis.

Ambrosius Mediolanensis episcopus, usque in præsentem diem scribit: de quo, quia superest, meum judicium subtraham; ne in alterutram partem aut adulatio in me reprehendatur, aut veritas.

Ejusdem ex Apologia adversus Jovinianum.

Quod si cui asperum et reprehensione dignum videtur, tantam nos inter virginitatem et nuptias fecisse distantiam, quanta inter frumentum et hordeum est, legat sancti Ambrosii *De viduis* librum, et inveniet illum inter cætera quæ de virginitate et nuptiis disputavit, etiam hoc dixisse.

Ejusdem ex epistola 57, ad Damasum.

Quisquis tria hæc, hoc est, tres hypostases, id est,